

Venstres prinsippprogram

vedtatt på landsmøtet i Drammen 1996

1 Ideologisk grunnsyn

RESPEKTEN FOR EINSKILDMENNESKET OG ANSVARET FOR FELLESSKAPEN ER GRUNNTANKANE TIL VENSTRE. Venstre sin ideologi er sosial-liberalismen, og politikken bygger på kristne, humanistiske og liberale verdier. Begrepa borgarrett og samfunnsansvar uttrykker kjernen i dette verdigrunnet.

Sosial-liberalismen er den politiske tenkemåten som gir det beste grunnlaget for å fremme desse verdiane i samfunnet.

Venstre er eit liberalt parti,

fordi respekten for det einskilde mennesket står i sentrum av dei liberale verdiane.

Den liberale grunnoppfatninga er at menneska er frie og likeverdige. Kvart menneske har rettar som ikkje skal krenkjast. Mennesket har fornuft og kan skilje mellom rett og gale. Mennesket kan velje, og står ansvarleg for handlingane sine.

I dette menneskesynet ligger ei sterk overtyding om at mennesket har evne til å skape når det får høve til å utfalde seg. Det gjeld og evna til å ta ansvar for eigne handlingar og vise omsyn til medmenneske. Fridom er føresetnaden for ansvarskjenning.

Liberal politikk er å arbeide for mangfald i samfunnslivet, og at tilhøva mellom menneske bygger på toleranse og respekt.

For eit liberalt parti er det einskilde menneske målestokk for politikken.

Venstre er eit sosial-liberalt parti,

fordi sosial-liberalismen uttrykker korleis liberale verdier kan fremjast i samfunnet, og korleis menneska kan bygge frie og trygge fellesskap.

Menneska lever i samfunn med kvarandre. Det den eine gjer vil nesten alltid få konsekvensar for ein annan. Skal fridom bygge på menneskeverd og likeverd, går difor grensa ved omsynet til nesten.

Fridom er ein verdi som den einskilde må verkeleggjere for seg i samfunnet. I samfunnet er mennesket del av samanhengar og påverka av krefter som set grenser for fridomen. Mange grenser vil mennesket akseptere ut frå fornuft og moral, medan andre er påtvungne stengsler. Sosial-liberalismen rettar merksemda mot om den einskilde verkeleg kan kjenne seg fri i samfunnet, og såleis vere ein likeverdig og anerkjent partnar i fellesskapen.

Ein sosial-liberal politikk støtter seg på statsmakt og demokratisk styring. Det er naudsynt for å sikre eit samfunn mot ytre fiendar. Det er føresetnader for å skape eit samfunn der den einskilde er sikra rettvis rettargang og kjenner seg trygg for liv og eigedom. Sosial-liberalismen vil og bruke statsmakta og demokratiet til å styre rammene om det økonomiske liv og å skape offentlege velferdsordningar slik at den einskilde får eit betre grunnlag for å ta eigne val for livet sitt.

Sosial-liberalismen kjem i konflikt med ideologiar med eit anna menneskesyn. Det gjeld kollektivistiske ideologiar som ser enkeltmennesket som verkemiddel for å nå felles mål for samfunnet. Og det gjeld ideologiar som rangerer menneskeverd på grunnlag av kjønn, religion og etnisk bakgrunn.

Sosial-liberalismen vil og komme i konflikt med ideologiar som bygger på ei anna forståing av tilhøvet mellom individ og samfunn. Det gjeld liberalistisk ideologi, som berre er oppteken av korleis kvar einskild uhemma kan utfalde sin eigen vilje. Det gjeld konservativ ideologi, som i utviklinga av samfunnet legg for stor vekt på tradisjonar og institusjonar og for liten vekt på det einskilde mennesket og kravet om å kunne behandle alle samfunnsprospørsmål gjennom politiske prosessar der alle kan ta del. Og det gjeld tankegangen til sosialistar og sosial-

demokratar, som trur for lite på verdien av den skapande innsatsen til den einskilde, og som legg for einsidig vekt på verknaden av dei sosiale og økonomiske strukturane.

Venstre er eit miljøparti,

fordi vi ynskjer å ta vare på mangfaldet i naturen og fordi omsynet til vår eigen fridom ikkje skal gå på bekostning av menneske i andre deler av verda eller komande generasjonar. Makter vi ikkje dette har vi ikkje levd opp til forvaltaransvaret vårt. Eit overordna mål for all politikk er å sikre ein økologisk balanse og eit biologisk mangfald. Dette kan oppnås gjennom ei berekraftig utvikling som både inneberer ein ny måte å tenke på og ei berekraftig forvaltning av naturen og naturen sine ressursar. Ei slik ressursforvaltning må gje alle menneske høve til å utfalde seg gjennom meiningsfylt arbeid og ei rettviss fordeling av godene.

Venstre er eit radikalt parti,

fordi det er naudsynt å arbeide for radikale reformer for menneske og miljø for at alle, både no og i framtida, skal kunne ha eit trygt liv i fridom. Den teknologiske utviklinga vi er inne i fører til dramatiske samfunnsendringar i eit mykje høgare tempo enn tidlegare. Difor er det viktigare enn nokon gong å halde fast på det ideologiske grunnlaget for politikken. Det er berre mogeleg om ein samstundes er viljug til alltid å orientere seg på nytt i samfunnet. Politiske løysingar som passa for andre samfunnstilhøve, treng ikkje vere dei rette no. Eit sosial-liberalt parti er forplikta til alltid å ta stilling i dei nye konfliktane i samfunnet, og ta deira parti som er fjernast frå fridom og som fell utanfor ein trygg fellesskap.

2. utfordringene

Den største utfordringen handler om selve grunnlaget for politisk virksomhet: Å holde levende troen på at menneskene hver for seg og i fellesskap skaper sin framtid; at vi ikke er i blinde krefters vold, men at vi har evne og mulighet til velge retning for samfunnet og for oss selv.

Denne troen må næres ved at den enkelte erfarer sine egne handlingsmuligheter og at disse er betydningsfulle, og ved at menneskene som fellesskap erfarer at de største problemene kan løses.

Kamp for menneskerettigheter og personvern

Enkeltmenneskets ukrenkelighet har den sentrale plassen i det liberale verdigrunnlaget, og Venstre vil på alle områder kjempe for at disse blir respektert.

Dagens teknologiske utvikling åpner uante muligheter for overvåking og registrering av vår private sfære, og dette stiller personvernet på stadig nye prøver. Venstre vil kjempe for å bevare det private rom, og for at hver enkelt har rett til å kontrollere bruk av informasjon om seg selv. Det skal være borgerne som kontrollerer staten, ikke omvendt.

Det enkelte menneskes rett til å få bruke seg selv i meningsfylt arbeid er grunnleggende for et likeverdig fellesskap. I miljøpolitikken og den økonomiske politikken er Venstres konsekvente linje å arbeide for samfunnsforandringer slik at både arbeidsledigheten og overbelastningen av miljøet kan bekjempes. Det er mulig ved å endre forholdet mellom produksjonsfaktorene, slik at menneskets arbeidskraft blir mer attraktiv, og ressursløsning og forurensing blir ulønnsomt.

Enkeltmennesket skal være fritt til å leve det liv vedkommende selv finner verdifullt. Men vi velger ikke våre liv uavhengig av andre, og den enes frihet stanser ved hensynet til nesten. Et sosial-liberalt parti er forpliktet til å gjøre det individuelle handlingsrom i samfunnet så stort som mulig, når dette hensynet er med i betraktningen.

Engasjement og deltakelse i demokratiet

Venstre vil arbeide for et deltakerdemokrati som bevisstgjør den enkelte om egen betydning og verdi: Alle er likeverdige deltakere i ansvaret for å forme samfunnet. Borgeren, som har interesse for og tar ansvar for samfunnet, er det bærende element i det offentlige liv.

For et sosial-liberalt parti er det viktig på alle politiske områder å søke løsninger som gir den enkeltes eget initiativ betydning. Slik blir det som omgir enkeltmennesket i større grad enkeltmenneskets eget verk. For samfunnet har det uvurderlig betydning at kvaliteter som ansvarsfølelse og medeierskap utvikles på dette grunnlaget. Dette kommer særlig fram i det sosial-liberale synet på den politiske organiseringen, i synet på verdiskapingen i samfunnet og hvordan trygghet og velferd skal skapes.

I et sterkt oppdelt samfunn er det viktig at demokratiet fungerer som en møteplass der mennesker kommer sammen for å skape en felles forståelse for nødvendige avveininger og prioriteringer.

Et demokrati med høy deltagelse og høyt engasjement på alle nivåer stiller spesielle krav til utviklingen av det informasjonssamfunn vi går inn i. Det må bli et informasjonsdemokrati ved at åpenhet og tilrettelegging av informasjon blir gjennomgående krav til alle virksomheter. Når informasjon i stadig større grad blir en økonomisk verdsatt vare, må samfunnet også sette inn ressurser på å gjøre informasjon tilgjengelig for alle, og styrke den enkeltes evne til å velge i informasjonsmengden.

Respekt for ulikhet

I et flerkulturelt samfunn er det en livsbetingelse for fellesskapet at ulike livssyn og personlige verdivalg respekteres. Samtidig må det forhindres at fellesskapet smuldrer opp ved at ulike kulturer lever ved siden av hverandre i likegyldighet.

Å bli respektert som individ og som en likeverdig del av et fellesskap kan bare skje når den som vil anerkjennes selv anerkjenner sine medborgeres verdighet fullt ut. Evnen til kommunikasjon mellom mennesker, dialog over kulturgrenser og fellesreferanser som gjør en samtale mulig er avgjørende for at vi skal ha et fellesskap. Det er også det viktigste botemiddelet mot rasisme.

Dette er et særlig viktig perspektiv på kulturpolitikken og betydningen av at det finnes en kritisk offentlighet.

Utvikling av velferdsstaten

Å gi trygghet for den enkelte og å øke den enkeltes muligheter til å forme sitt liv er grunnlaget for velferdspolitikken.

Det er nødvendig på nytt å definere velferdsstatens oppgaver: Den skal sikre alle mennesker materielle minstekår. Den skal gi hjelp ved sykdom og ulykke. Den skal gi trygghet mot inntektssvikt som følge av sykdom og arbeidsledighet. Den skal gi en verdig alderdom for alle. Og den skal bygge ut et skole- og utdanningssystem som gir alle lik rett til utdanning. Men velferdsstaten er ingen garantist for at den enkelte får et lykkelig liv.

I et etablert velferdssamfunn som det norske er det nødvendig å sørge for at de ordninger som ble innført under andre økonomiske forutsetninger tilpasses en ny økonomisk situasjon. De økonomiske forpliktelser som velferdsstaten har tatt på seg for årene framover må dekkes opp. Det må hindres at stadig flere faller på utsiden av velferdsordningene slik de er bygget opp.

Skal velferdsstaten fornyes i møte med nye utfordringer må det ideologiske grunnlaget komme sterkere fram. Velferdsstaten skal ikke være en anonym tjenesteproducent og pengeveksler. Den må være borgernes eget verktøy for et trygt samfunn, gi rom for borgernes personlige valg og legge vekt på deres egen innsats.

Respekt for miljøet og kommende generasjoner

Vitenskapen påviser klimaendringer som følge av menneskelig aktivitet. Konsekvensene kan bli katastrofale. Dette er bare en av flere store miljøutfordringer som følge av at menneskene ikke har levd i respekt for naturen og livsgrunnlaget.

Venstre tror det er mulig å endre produksjonsforholdene i verden på en slik måte at miljøet reddes og at livsgrunnlaget bevares for etterselekten. Det må skje gjennom å legge til grunn tilgjengelig kunnskap om naturens kompliserte virkemåte og menneskenes påvirkning, ved å praktisere føre-var-prinsippet, og gjennom å styre den økonomiske aktivitet slik at sløsing og forurensing forhindres, og miljøvennlig produksjon fremmes.

Den store utfordringen er å få til et globalt samarbeid om disse spørsmålene. Med en åpen verdensøkonomi er det nødvendig med nært samvirke mellom verdens land. Samtidig må Norge løse sine egne miljøproblemer, og på selvstendig grunnlag endre produksjon og forbruk slik at det blir i pakt med naturens tåleevne og hensyn til rettferdighet f.eks. gjennom overgang fra rød til grønn økonomisk politikk.

Forandringer er nødvendige av hensyn til miljøet, men forandringene trenger ikke føre til et samfunn med mindre velferd og lykke. Men det blir et samfunn som må forandre sitt økonomiske grunnlag, bl.a. må vårt energiforbruk og vår velstandsfordeling tas opp til ny vurdering. En politikk for forandring møter alltid motkrefter. Å overvinne disse er bare mulig gjennom åpne, demokratiske prosesser. Ved at noen politikere våger å gå foran, utfordres også borgerne til å ta ansvar ved at de har anledning til å velge.

Global solidaritet

Den norske velferdsstaten begrunne utfra rettferdighetshensyn og solidaritet. En nasjonal velferdspolitikker mister sitt moralske grunnlag dersom solidariteten stanser ved landegrensene. Global solidaritet må fremmes gjennom å etablere et mer rettferdig handelsmønster, og gjennom bistand for å bidra til økonomisk utvikling blant verdens fattige.

Et selvsagt mål er at alle mennesker skal få dekket sine viktigste behov. Kravet om å brødfø en befolkning som vokser for hver dag stiller krav om en forsvarlig ressursforvaltning og en mer rettferdig økonomisk fordeling.

Å få befolkningsveksten under kontroll er avgjørende for å forhindre både akutte sultkatastrofer og miljøødeleggelser som truer jordens ressurser på sikt.

Solidaritet og rettferdighetshensyn tilsier at Norge legger beslag på en mindre del av verdens samlede ressurser. Det ligger en spesiell utfordring i å motarbeide en form for nasjonal egoisme der Norge uten omtanke for omverdenen beriker seg på rike naturressurser utfra en aktuell økonomisk situasjon og forholdene på verdensmarkedet

3 Mennesket på livsveien - prinsipper om individet

Hvert enkelt menneske er unikt og har sine grunnleggende og ukrenkelige rettigheter. Fellesskapet må sikre at enkeltmennesket blir respektert på grunnlag av sin egenverdi og egenart, og må som en konsekvens av dette sørge for at valgmuligheter for den enkelte faktisk er til stede og avstå fra å gripe inn i den enkeltes liv på en krenkende måte. De største krenkelsene av den enkeltes frihet skjer i dag når enkeltmennesket utsettes for vold og tvang, når det hindres i å utvikle evner eller dugelighet, når det ikke får anledning til å leve i trygghet og fellesskap med andre mennesker og når fellesskapets vilje og mulighet til å kontrollere menneskets handlinger truer privatlivets fred.

Rettsvern ved livets begynnelse

Spørsmålet om abort er en vanskelig avveining mellom innbyrdes motstridende hensyn. På den ene siden er abort å gripe inn overfor liv. På den andre siden må det erkjennes at foreldrene sammen eller kvinnen alene i enkelte vanskelige situasjoner ser seg nødt til å velge abort som en nødløsning ved uønsket graviditet. I det dilemma dette er, både for foreldrene og for samfunnet, er det kvinnen selv som står nærmest problemet og som derfor er den som må ta den endelige avgjørelsen. Ut fra denne avveiningen vil Venstre stå fast på retten til selvbestemt abort i tråd med dagens abortlov.

Samfunnet skal tilby saklig informasjon og eventuelt råd til de som føler behov for det. Samfunnet har ansvar for å sørge for best mulig vilkår for barn og foreldre. I tillegg er det viktig å skape en kultur i samfunnet som innebærer en romslig oppfatning av i hvilke faser og situasjoner i livet det passer å få barn.

En selvfølgelig konsekvens av en restriktiv abortpraksis er at samfunnet lager gode ordninger for familier med funksjonshemmede barn.

Utviklingen av fosterdiagnostikk vil gjøre informasjon om fosteret tilgjengelig tidlig i svangerskapet, også innen grensen for selvbestemt abort. Dette kan dreie seg om informasjon om kjønn, genetiske ressurser, disposisjon for sykdom og annet. Det åpner for en sortering av fostre ut fra forventede egenskaper, og kan innebære en gradering av menneskeverd ut fra funksjon. Det er uforenlig med et liberalt menneskesyn. Venstre vil ikke akseptere det om en slik rettstilstand utvikler seg for det ufødte liv.

Samfunnet må ha respekt for at kvinner som søker abort etter at grensen for selvbestemt abort er overskredet, kan ha tungtveiende grunner for det. Praksis for senaborter må være svært restriktivt, og bare gis etter strenge medisinske kriterier eller etter medisinske kriterier i kombinasjon med sterke sosiale hensyn. Det er samfunnets ansvar å ta avgjørelse om senabort.

Det må alltid ligge et etisk resonnement til grunn når ny medisinsk teknologi blir tatt i bruk og åpner nye valgmuligheter for den enkelte. Det trengs et kontinuerlig offentlig ordskifte som grunnlag for lovgivning og praksis, og til støtte for hver enkelts valg i dette vanskelige grenselandet.

Kunstig befruktning kan innebære en manipulering med livet, og må derfor praktiseres forsiktig. Knyttet til en allerede utviklet metode og basert på allerede oppnådde forskningsresultater, kan befruktning utenfor livmoren forsvares. Men Venstre har en restriktiv holdning både til de retningslinjer som må gjelde for kunstig befruktning, og for forskning og videreutvikling av metoden.

Ved donasjon av sæd må barnet ha mulighet til, på et tidspunkt i livet, å kunne få informasjon om sitt biologiske opphav. Anonyme sæddonasjon må derfor ikke være tillatt. Venstre går imot donasjon av egg fordi det å hente ut et ubefruktet egg fra en annen kvinne er et langt større inngrep i den naturlige befruktningsprosess enn sæddonasjon.

Et samfunn for alle

Et gjennomgående prinsipp i sosial-liberal tankegang er at det er samfunnet som skal tilpasse seg enkeltmennesket, ikke omvendt.

Mennesker med funksjonshemninger vil møte hindre av både praktisk og mer grunnleggende karakter i samfunnet. En funksjonshemning blir for den enkelte ofte først et stort problem i møte med et samfunn som ikke er tilpasset at mennesker fungerer ulikt.

Det er samfunnets plikt både å fastslå rettigheter og å utforme ordninger fysisk slik at alle kan leve et liv de selv opplever som verdig og normalt.

Funksjonshemmede skal ha tilgang til forskjellige servicetilbud, arbeid og utdanning på linje med funksjonsfriske.

Samliv og familie

Valg av samlivsform er en privatsak. Også homofile par skal ha muligheten til å velge forpliktende rammer rundt sin kjærlighet i form av offentlig registrerte partnerskap.

Valgmulighetene med hensyn til samlivsformer blir best ivaretatt dersom ekteskap og samboerforhold ikke sidestilles på alle områder, f.eks. når det gjelder krav til offentlig registrering. Ektepar og samboere med barn må imidlertid likestilles når det gjelder rettigheter og behandling i forhold til blant annet skattespørsmål.

Samfunnets rolle er først og fremst å stimulere til stabilitet i parforhold der også barn er med. Slike stimulanser må skje gjennom kulturell påvirkning og signal om foreldrenes og familiens rolle. Stabile forhold gir den beste ramme rundt et barns oppvekst.

Menn og kvinner representerer til en viss grad ulike impulser, og dekker dermed ulike behov hos barna.

Trygge oppvekstvilkår for barn

En god barndom må preges av trygghet mer i form av menneskelig nærhet enn romslige materielle rammer. Denne tryggheten får barn først og fremst i familien.

I dagens samfunn kan begge foreldre ha interesse av å delta i yrkeslivet, eller begge foreldre kan i stor grad være tvunget til å arbeide ute av økonomiske grunner. I mange familier kommer barn i en presset situasjon som følge av dette. Samfunnet bør gjennom fleksible arbeidstidsordninger, ordninger som omsorgsvikariater og samfunnslønn gi bedre muligheter for både par og enslige foreldre til å være mer hjemme sammen med barna sine. Det er et mål at begge foreldrene tar ansvar for omsorgsoppgavene i hjemmet.

Samfunnets ansvar er i første rekke å bidra til å oppfylle visse minimumsvilkår: Familien må sikres en viss materielle levestandard. Barnet skal sikres mot fysiske og psykiske overgrep. Det skal beskyttes mot et helsefarlig oppvekstmiljø. Ved skilsmisse og samlivsbrudd er det foreldrene som i første rekke må imøtekomme barnas behov.

Barn er mindre rustet til å ta imot en stadig sterkere påvirkning fra massemedia enn voksne, og lovverket på dette området må ta spesielle hensyn til barna.

Barn har rett til å høres og delta i beslutningsprosesser som gjelder deres egen hverdag og framtid. Det gjelder spesielt på skolen, men også ellers i samfunnet.

Barn må få utløp for sitt behov for selv å yte noe og være til nytte. Med et stadig mer organisert fritidstilbud for barn, er det viktig at barn gis mulighet til også å velge en selvstyrt eller uorganisert fritid. Barns behov for å utfolde egenart og kreativitet må ikke kveles av en velmenende og altomfattende organisering, eller av foreldrenes og samfunnets behov for tilsyn av barna.

Barnehager er en nødvendig og god løsning for mange, både barn og foreldre. Det er imidlertid viktig at organiseringen skjer på barns premisser og at pedagogikken tar utgangspunkt i barns egne ressurser og kreativitet. Trygghet, omsorg, lek og frihet skal være det viktigste innholdet i barnehagene.

I en verden med stadige forandringer er det viktig at barns grunnleggende rettigheter ivaretaes. Det gjelder for eksempel barns rett til å kunne bo sammen med familien sin.

Retten til familiegjenforening er derfor et ufravikelig prinsipp.

Det er ikke en menneskerett å få egne barn, men barn har rett til foreldre. Foreldre som velger å ta seg av barn som allerede er satt til verden og adopterer, må få like gode økonomiske vilkår som andre foreldre. Derfor må adopsjonsstøtten økes betraktelig, slik at det ikke blir en økonomisk byrde å adoptere.

Skolen

Barnet har rett til å få undervisning tilpasset egne evner og forutsetninger. Dette innebærer at ønsket om effektivisering og rasjonalisering ikke må gå på bekostning av skolens evne til å stimulere barns egenutvikling. Det bør være stor plass for lek i skolen, særlig i de første læreår.

Målet med grunnskolen er å gi den enkelte gode vilkår for personlig vekst, og grunnlag for et bredest mulig utdannings- og yrkesvalg. En hovedutfordring for framtidens skole blir å sette elevene i stand til å orientere seg i et stadig mer informasjonsfylt samfunn. Framtidens klasseskille kan fort vise seg å gå mellom de som evner å nyttiggjøre seg informasjonsstrømmen, og de som ikke klarer det. På denne bakgrunn blir det vesentlig å lære elever å finne fram til den nyttige informasjonen, og like viktig å lære seg til å velge bort en del av den uvesentlige strømmen av påvirkning som når oss.

Skolen har en oppgave i å gi alle grunnkunnskaper for å mestre ny teknologi. Men samtidig må skolen ta vare på de humanistiske verdiene, som ikke blir mindre viktige i en tid med store teknologiske endringer.

I et samfunn med så store endringer er det viktig at utdanning ikke er monopolisert av en aldersgruppe. Livslang læring og rett til utdanning uavhengig av livsfase er viktige rettigheter i et liberalt samfunn. Retten til å velge utdanning innebærer også retten til å velge feil og få en ny sjanse.

Skolen må gi en bred innføring i religion og livssyn. Det er naturlig at kristendommen p.g.a. den stilling den har hatt i norsk historie og kultur, har en stor plass i dette faget. Men hverken kristendomsundervisning eller annen undervisning om livssyn eller religioner skal ha forkynnende karakter. Det er et mål at et religions- og livssynsorienterende fag skal samle flest mulig av elevene uavhengig av deres bakgrunn. Kan skolen lykkes med dette, gir den et viktig bidrag til at samtidens Norge kan leve i fred som et møtested for mange kulturer. Grunnskolen er en hjørnestein i lokalsamfunnene. At det finnes en skole er mange steder viktig for at det skal bo mennesker der. Nettopp fordi skolene tradisjonelt har en så viktig funksjon i et lokalsamfunn, må det unngås at kretsgrensene flyttes ettersom det passer i forhold til elevtall og klasser.

Foreldrene må ha rett til å velge en annen skole enn den nærmeste når de legger avgjørende vekt på det, for barnets situasjon. For eksempel er det viktig at barn som opplever mobbing skal kunne skifte skole på grunnlag av foreldrenes vurdering, og slippe å bli gjort til klient i en forvaltningsmessig vurdering. Foreldrenes valgfrihet skal være utgangspunkt for skolevalget, og det er kommunen som i enkeltsaker må begrunne hvorfor valget eventuelt ikke kan imøtekommes.

Kommunen må ha rett til å si nei til skolebytte hvis det kan begrunnes med at et bytte fører til betydelig ulempe for kommunen. Rett til å velge skole innebærer derfor ikke rett til å kreve opprettelse av nye klasser, rett til å bytte i løpet av skoleåret eller rett til fri skoleskiss når annen skole enn den nærmeste velges.

Det skal være en stor grad av nasjonal styring av skolen gjennom lovverk som fastslår både kvaliteten på skolene og innholdet i undervisningen. Men det er òg viktig å sikre skolen god tilknytning til det enkelte lokalsamfunn, og folkevalgtes organ i kommunene og den enkelte skole må derfor også kunne ha innflytelse på skolens innhold. Det må også gis handlingsrom for kommunestyrene til å prioritere skolen blant andre kommunale oppgaver.

Prinsippet om fritt skolevalg for elever i videregående skole står helt sentralt i Venstres skolepolitikk. I dette ligger det en intensjon om at det er skolene som skal konkurrere om elevene, ikke omvendt.

Venstre ønsker mer ulikhet i skolen. I dette ligger en tro på varierte skoletilbud med muligheter for utfoldelse og personlig initiativ vil komme både elever og lærere til gode. Medbestemmelsesretten til elever i den videregående skolen skal ivaretas gjennom deres deltakelse i skolens styrende organer. I tråd med dette synet ønsker Venstre at den helhetlige pedagogiske strukturen og innholdet i skoleverket sikres høy kvalitet gjennom grundig evaluering

Privatskolene har en viktig rolle både for å ivareta foreldrenes rett til å velge en skole for sine barn som kan forenes med deres livssyn og verdier, og for at den offentlige skolen skal utfordres av alternative pedagogiske opplegg. Venstre vil gjennom lovverk og ressurstilgang bidra til at privatskolene fortsatt finnes som et alternativ i det norske samfunnet.

Arbeidslivet

Alle individer skal gis mulighet til å skape verdier til fellesskapets beste. Det å kunne forsørge seg og sine gjennom arbeid er også et grunnleggende behov for de fleste mennesker. Det skal være mulig å leve alminnelig godt av alminnelig god arbeidsinnsats, og det skal lønne seg å gjøre en ekstra innsats.

Det er et mål at det gis lik lønn for arbeid av lik verdi, uavhengig av faktorer som kjønn, religion eller hudfarge.

For de mennesker som av forskjellige grunner ikke deltar i alminnelig lønnsarbeid eller næringsvirksomhet må det i stor utstrekning finnes økonomiske ordninger som gir mulighet for rimelige levekår.

Yrkeslivet må tilpasses det forhold at mennesker har ulike behov på forskjellige tidspunkt i livet. Dette innebærer at yrkesliv må organiseres fleksibelt med mulighet for varierende grad av yrkesdeltakelse, veksling med videre utdanning og mulighet til å prioritere omsorgsoppgaver når det er nødvendig eller ønskelig. Eksempelvis kan dette skje ved at den enkelte gis økonomisk mulighet til for et avgrenset tidsrom å tre ut av yrkeslivet for å ta videre-/etterutdanning eller omsorgsoppgaver i familien og blant sine nærmeste. Slik kan samfunnet både spare offentlig innsats og få et arbeidsmarkedet med innganger for flere av dem som ellers ville hatt vanskelig for å slippe inn.

En stadig tøffere konkurransesituasjon i arbeidslivet må ikke undergrave retten til medbestemmelse på arbeidsplassen. Den enkeltes rett til påvirkning gjennom bedriftsdemokratiet må holdes i hevd. Likeens må lovgivning om arbeidsmiljø og tilsetningsforhold beskytte den enkelte arbeidstager mot helseskadelige arbeidsforhold og ta vare på den enkeltes rettigheter i forhold til urimelig eller vilkårlig behandling fra arbeidsgivers side.

Arbeidet er for mange mennesker en av de viktigste sosiale sammenhenger de inngår i. Politikken som legger rammene om arbeidslivet må ha denne dimensjonen for øye; hverken enkeltmennesker eller organisasjoner av mennesker er noe som fritt står til disposisjon som død kapital. Levende mennesker må behandles med respekt og slik gis mulighet til å yte sitt beste.

Likestilling mellom kvinne og mann

De individuelle forskjeller mellom mennesker må respekteres. Kvinner og menn representerer i sum ulike ressurser, ulike kulturer og ulike erfaringer, som samfunnet har bruk for og kan dra nytte av.

I samfunnet må det legges til rette for at alle skal ha like muligheter til å utfolde seg, uavhengig av kjønn. Det er også viktig at mangfoldet av erfaringer gjør seg gjeldende. Forutsetningen for dette er at både menn og kvinner er jevnbyrdig representert i samfunnsposisjoner og i alle deler av samfunnslivet. Det er en samfunnsoppgave å organisere arbeids- og samfunnslivet slik at skillelinjer basert på tradisjonell kjønnsrolletenkning om menns og kvinners oppgaver ikke holdes fastlåst og forblir et hinder for individuell utfoldelse.

Det er et ønske at kvinner i større grad må inn i det som tradisjonelt har vært menns yrker, og omvendt. De tradisjonelle kvinneyrkene må oppgraderes både i verdi og status. Likestillingsarbeidet har ført til at kvinner har inntatt mange posisjoner som tidligere har vært forbeholdt menn. Dette er verdifullt for samfunnet som helhet og for kvinners livsbetingelser. Det må nå arbeides aktivt for at menn i større grad tar ansvar for, og selv tar på seg omsorgsoppgaver i samfunn, hjem og familie. Det er et mål at far skal ha mulighet til å være hjemme med barna. En forutsetning for dette er at en permisjon må knyttes opp til farens lønn, ikke morens. Det er viktig for familien, og nødvendig for at ikke summen av omsorg som familien selv tar hånd om skal bli mindre.

Personvern

Et sterkt personvern er avgjørende både for den enkeltes frihet og for demokratiet. Friheten har som en forutsetning at hvert menneske vernes mot utilbørlig inngripen i privatlivet. Demokratiet forutsetter at det i siste instans er borgerne som kontrollerer staten, ikke staten som kontrollerer borgerne.

Den eksplosive økningen i bruk av informasjonsteknologi fører til at stadig mer informasjon lagres om oss, enten ved at vi må gi fra oss informasjon eller ved at vi i våre daglige gjøremål etterlater oss elektroniske spor.

Den enkelte har eiendomsretten til informasjon om sine personlige forhold, og derfor rett til å kontrollere andres bruk av disse opplysningene. Derfor skal den som føres inn i et register varsles om registreringen, hvilke typer opplysninger som registreres og om formålet med registreringen.

Dette skal også gjelde når opplysninger overføres fra et personregister til et annet. Innsamling og lagring av informasjon skal så langt det er mulig foregå etter informert, aktivt samtykke fra den enkelte. Informasjon innsamlet for ett formål skal ikke uten videre kunne benyttes til andre formål.

Det må lages klare regler som hindrer at f.eks. forsikringsselskap eller arbeidsgiver i framtiden kan kreve innsyn i journaler og resultater fra gentester.

Det skal være tilgang på anonyme alternativ slik at det er mulig å utføre dagligdagse gjøremål som kjøp av varer og tjenester uten at informasjon registreres og lagres over tid. Et samfunn som ikke er gjennomregistrert tillater i prinsippet sine borgere å velge å leve et sporløst liv, når vi ser bort fra plikten til å stå oppført i folkeregister, betale skatt og oppfylle andre lovpålagte forpliktelser.

Den offentlige forvaltningen skal være borgervennlig. Den enkelte har rett til ikke å bli underkastet en fullstendig datamaskinbasert beslutningsprosess i saksbehandlingen.

Oppbyggingen av slike offentlige datamaskinbaserte beslutningsprogrammer skal være offentlig tilgjengelige og kunne etterprøves.

Ytringer som formidles via ny teknologi har krav på det samme vern mot innsyn fra uvedkommende som ytringer formidlet på tradisjonelt vis. Venstre avviser at staten skal kunne kreve at data- og telekommunikasjonsnett bygges eller tilrettelegges slik at offentlige myndigheter skal kunne bryte seg inn i dem og avlytte dem.

Når lover og forskrifter utformes, bør det være et generelt mål at dette blir gjort slik at behovet for innsamling og lagring av opplysninger om personlige forhold holdes på et lavest mulig nivå.

Datatilsynet bør ha en friest mulig stilling i forhold til forvaltningen for å kunne føre en uavhengig kontroll av offentlige registre.

Verdighet ved livets avslutning

En hver har krav på en verdig alderdom. Alle som ønsker det, har derfor krav om å få enkeltrom med god standard på syke- og aldershjem. En verdig alderdom betyr også økonomisk trygghet og at det offentlige tar ansvar for pleie- og omsorgsbehov når familien og de nærmeste av ulike grunner ikke strekker til.

Det betyr at alle må få oppleve en alderdom i samsvar med fysiske og psykiske evner. Ingen skal ufrivillig overlates til ensomhet eller passivitet.

Den enkelte har helt til det siste krav på pleie og behandling av sykdom.

Samfunnet må ikke gjemme bort døden, men holde den fram som den selvfølgelige og naturlige avslutning av livet.

Ved livstruende eller dødelig sykdom må samfunnet behandle sykdommen og lindre smertene, men den enkelte skal ha rett til å avstå fra aktiv behandling. Aktiv dødshjelp derimot, i form av aktive tiltak gjennomført med den hensikt å avslutte livet, er uakseptabelt og kan skape en grunnleggende utrygghet i vanskelige situasjoner, og på sikt rukke ved rettsoppfatningen og menneskeverdet.

4 Menneske møter menneske prinsipper om det sivile samfunn

I sosial-liberal tankegang er mennesket noe unikt og uendelig verdifullt i seg selv. Samtidig er mennesket et sosialt vesen ved at det uttrykker seg overfor andre, det handler i forhold til andre, det har ansvars- og medfølelse overfor andre, og det organiserer seg sammen med andre. Både det sivile samfunn, og den offentlige samfunnsorganisasjon gjennom stat og kommune følger av menneskets ønske om sikkerhet for liv og helse og trangen til å skape en orden som skaper gode levekår. Men de er også uttrykk for menneskets ønske om å samhandle med andre mennesker og dets behov for tilhørighet.

Individ, samfunn og stat

Det er spenningsforhold mellom individ, sivilt samfunn og stat på flere måter: Staten skal sikre individet frihet og rettigheter, også mot press fra ulike samfunnskrefter. Samtidig kan staten og offentlige tiltak være en trussel mot individets rettigheter. At det finnes vitale samfunnskrefter uavhengig av det offentlige er en nødvendig motvekt.

Sosial-liberal politikk retter seg mot alle disse tre felter: At individets rettigheter og handlingsrom er intakt, at de sivile samfunnskrefte får utfolde seg, og at det offentlige styres på demokratisk vis og fyller innbyggernes behov.

Det må forhindres at det sivile og det offentlige samfunn vokser sammen, enten ved at det offentlige får et altomfattende ansvar, eller ved at evnen til sivil samfunnsdannelse undergraves. Da svekkes de samfunnskvaliteter som det sivile samfunn fremmer. Framfor alt er faren til stede for en sterkere byråkratisering og institusjonalisering, og at den enkeltes engasjement og innsatsvilje reduseres.

Et viktig prinsipp er at de uavhengige samfunnskrefter må ha en slags førsterett på et samfunnsområde. Det betyr at først når det viser seg at de sivile samfunnskrefter skaper dårlige eller utilstrekkelige løsninger, må det vurderes om det er riktig, nødvendig, og i så fall på hvilken måte, at det offentlige skal tre inn.

Det er kombinasjonen av en individuell rettighetstankegang, virksomme uavhengige samfunnskrefter og en sterk stat som har formet den kultur Norge er en del av. Det sivile samfunn som kjennetegner denne kulturen er et skapende kulturliv, et økonomisk liv med stor grad av frihet, et pluralistisk demokrati samlet om en kritisk diskuterende offentlighet, et sterkt og uavhengig trosliv, et mangfold av organisasjoner, og nære uformelle fellesskap i familie og lokalsamfunn.

Flerkulturelt samfunn

Nasjonen, forstått som en folkegruppe bosatt på et begrenset geografisk område med fellestrekk i språk og kultur, har en latent organiseringsvilje for å ta vare på de kulturelle verdiene som knytter dem sammen. Dette var en drivkraft i organiseringen av nasjonalstaten. I en situasjon der kulturer står side om side er det et mål å utvikle en tilhørighet til staten som ikke bygger på en monokultur, men på et fellesskap som overskrider tradisjonelle kulturgrenser, og som likevel samler seg om et lands historie, institusjoner og viktige tradisjoner. I en liberal forståelse av det norske samfunnet i dag må det ligge som en grunnleggende erkjennelse av at vi som individer er ulike og representerer ulike kulturer. Norge trenger en gjennomtenkt minoritetspolitikk som tar opp forholdet mellom kulturelle minoriteter og majoritetskulturen. Et bidrag for å fremme gjensidig toleranse og respekt er å styrke kunnskapen om hverandres kultur. Det er helt grunnleggende for at nye medborgere skal kunne ta del i samfunnslivet på lik linje med andre, at kunnskapen om Norge, kultur og språk styrkes. Det er ikke et svar på den flerkulturelle utfordringen at samlivet mellom ulike kulturer løses ved den likegyldighet at andre kulturer ikke har relevans for ens eget liv. Egentlig respekt for andre kulturer innebærer at det skjer en åpen og vedvarende

meningsbrytning om hva som skal være rettigheter og plikter i det som skal være en felles kultur med almen tilslutning. At denne meningsbrytningen faktisk finner sted er forutsetningen for at det finnes et flerkulturelt fellesskap.

Å møte en annen kultur med trygghet og åpenhet er bare mulig med en solid forankring i egen kultur. For Venstre er det derfor ingen motsetning mellom utfordringen et flerkulturelt samfunn gir og en kulturpolitikk som har som en av sine hovedoppgaver å dyrke en nasjonal kulturarv.

Skapende kulturliv

Kultur i vid forstand handler om vårt levevis på alle måter. Kultur i snever forstand er en av de sterkeste uavhengige kreftene i samfunnet, nemlig det arbeid som mennesker gjør i kunstnerisk form for å uttrykke de mange sider av vår kultur og det å være menneske i denne kulturen. Kulturytringer er et vitnemål om menneskets sosiale grunnholdning: Vi har et sterkt ønske om å kommunisere. I massekommunikasjonens tidsalder har de skapende kulturlivet særlig betydning fordi det er en ytring direkte fra menneske til menneske.

Å møte kunst er å møte noe vi ikke visste om på forhånd, å få kjennskap til noe vi ikke trodde vi trengte. Det er en grunn til at et skapende kulturliv vil forfalle i et samfunn som utelukkende styres av markedsøkonomi og kortsiktig behovstilfredsstillelse. Kulturlivet er noe kvalitativt annerledes enn det økonomiske liv, og andre prinsipper må bestemme kulturpolitikken.

Venstre vil ha omfattende støtteordninger til kulturlivet. Men det ligger en motsetning i å skulle støtte opp under et fritt kulturliv uten samtidig å berøve det friheten. Et prinsipp kan gjøre motsetningen mindre: I stedet for at det på politisk hold blir forsøkt definert bestemte kulturelle behov som det offentlige skal dekke for befolkningen, må prinsippet heller være at det offentlige så langt ressursene rekker forsøker å gi støtte til skapende krefter der de viser seg. De skapende kreftene er både kunstnere, publikum og de som arrangerer møtet mellom disse. For kunst skapes i møtet mellom kunstner og publikum.

Kulturpolitikken må derfor støtte frittstående kulturarbeidere og kunstnere, kulturbedrifter og institusjoner. Veksten i kulturinnsatsen må i mindre grad gå til å drive store institusjoner i offentlig regi. De offentlige institusjonene har en tendens til å dominere kulturbildet, og legger beslag på så store midler at det blir lite igjen til de friere virksomheter og institusjoner. Det kan over tid svekke nyskapingen og bredden i kulturytelsene. Det ligger også en fare i at det personlige engasjement i kunstmiljøet svekkes ved en gjennomført profesjonalisering og spesialisering som store offentlige institusjoner fører med seg. Ved siden av å bidra til bredden i kulturlivet, representerer de frittstående virksomhetene etter en sosial-liberal oppfatning en særlig verdi ved at de er organisert uavhengig av det offentlige.

Det er likevel betydelige kulturpolitiske oppgaver som nasjonale og regionale kulturinstitusjoner må ivareta. Det gjelder å dyrke og ta vare på nasjonale, nedarvede kulturelle fellesverdier innen litteratur, teater, dans, musikk og bildende kunst. Det gjelder å sørge for en betydelig norsk egenproduksjon av film og at det finnes film- og teatertilbud for barn. Lokalt er viktige offentlige kulturoppgaver å sørge for bibliotek tjenester, støtte til amatørvirksomhet, tilrettelegging av kinodrift og verne kulturminner. Det er et rimelig krav at den offentlige kulturinnsatsen skal gi et tilbud som er tilgjengelig for folk i hele landet.

Kulturminner er de fysiske levningene av våre forfedres eksistens og livsform som fortsatt kan sees i våre omgivelser. Dette er historiefortellende elementer i vårt miljø, en del av det "historiske kulturlandskapet" – uten dem ville vi har vært tradisjons- og historieløse. En kjent kulturbakgrunn forklarer og synliggjør lokalt særpreg, livsform og kommunikasjon.

Vi har en forpliktelse til å bringe kunnskapen om vår fortid videre til våre etterkommere. En forsvarlig forvaltning av den ressursen kulturminnene representerer for samfunnet krever et "bærekraftig kulturminnevern", et kulturminnevern som er integrert i samfunnsplanleggingen på et så tidlig tidspunkt at verneverdiene blir noen av de premissene som vektlegges innenfor miljøvernet. Kulturminnevernet blir her en medspiller i oppbygging av lokal identitet, ikke en konfliktskaper, styrt utenfra.

En verdi ved de store offentlige kulturinstitusjonene er at de gjennom sine fagmiljøer ivaretar særlige faglige behov innen ulike kunstarter. En offensiv kulturpolitikk må ta sikte på å styrke og videreutvikle slike fagmiljøer, bl.a. gjennom flere og bedre høyskoler for kunsthøgskolefag. Å støtte opp under publikum som medskapende kan skje på flere måter. Det kan skje en utbygging av støtteordninger til kulturarrangører, og at kunstnermiljøene slik støttes indirekte gjennom oppdrag. Det må også satses på brukerorienterte støtteordninger f.eks. gjennom innkjøpsordninger for kultur knyttet til skoleverket. Slike ordninger er med på å gi økonomisk livsgrunnlag for kunstnere, men på en slik måte at det er stor frihet og stort mangfold i det skapende miljøet.

Av særlig betydning for kunstneres økonomi er den lovgivning som beskytter åndsverk og opphavsrettigheter. Denne lovgivningen må tilpasses den teknologiske utvikling, og sikre kunstneres interesser.

Kultur er kommunikasjon, og handler om å bygge opp felles referanser i form av bilder, språk og fortellinger i en befolkning. En viktig side ved dette er å holde i hevd de elementære språkferdighetene og en nasjonal språk- og skriftkultur. Norge har et særlig rikt grunnlag for dette ved at det finnes to likestilte riksspråk og ved at samisk også er en viktig del av vår språkkultur. Innkjøpsordningen for litteratur må videreføres som et viktig støttetiltak for skriftkulturen. Likestillingspolitikken mellom nynorsk og bokmål må fortsette, og gjennom skolen skal både de som bruker bokmål og nynorsk som hovedmål få god anledning til å bli kjent med og etterhvert beherske den andre hovedmålformen. Det offentlige må drive særlige stimulerings tiltak for til en viss grad å utjevne den økonomiske ulempe nynorsk skriftspråk har som følge av et mindre markedsgrunnlag for bøker og andre skriftlige publikasjoner. Likeens har samisk språk et særskilt behov for tiltak for å sikre oversettelse av og utgivelse av litteratur.

Mangfold i næringslivet

Det frie marked er en effektiv måte å organisere det økonomiske samkvemmet mellom mennesker på. For et sosial-liberalt parti er prinsippet om fritt marked viktig også fordi det innebærer at enkeltmennesket på selvstendig grunnlag har mulighet til å hevde seg i det økonomiske liv.

Venstre vil arbeide for at det finnes et mangfold i næringslivet som kan ivareta nyskapingen og konkurransen. Et element er at etableringsterskelen for å starte egen bedrift må være så liten som mulig ved minimalisering av byråkrati og andre hindre. Et annet element er å hindre maktkonsentrasjon i næringslivet. Å forhindre monopoldannelser og prissamarbeid er viktige virkemidler.

Norge må nekte å ta inn varer som er skadelig for miljø og helse.

Kritisk offentlighet

Den sosial-liberale visjon om et demokratisk samfunn handler om at den enkelte har en reell påvirkningsmulighet i forhold til sin hverdag og sine omgivelser. Denne visjonen både utfordres og utfylles av det framvoksende informasjonssamfunnet.

Den nye informasjonsteknologien er årsak til at lagret informasjon og behandling av denne er mulig i et større omfang en noen gang. Den innebærer at tilgang på og evne til å forholde seg til informasjon er av langt større betydning enn i den tradisjonelle skriftkulturen. Reklame og masseunderholdning holder et høyt støynivå med relativt lav informasjonsverdi, og bidrar til å øke den enkeltes vanskeligheter med å forholde seg til informasjonen.

På den ene side gir en stadig rikere informasjonsmengde og bedre analyseredskaper en mulighet for å høyne kvaliteten på samfunnsdebatten. På den andre siden stiller den komplekse informasjonsmengden store krav til den enkelte aktør, den forsterker utviklingen mot spesialisering, og som følge av det en profesjonalisering av debattkulturen. Faren er derfor tilstede for at den åpne debatt for allmennheten blir borte til fordel for en lukket fagstrid. I så fall undergraves i virkeligheten grunnlaget for demokratiet. I denne situasjonen

må et sosial-liberalt parti være aktivt for å påvirke endringsprosessen og arbeide for at et åpent demokrati fortsatt har de nødvendige betingelser.

En av oppgavene er å sikre at det for offentligheten finnes solide uavhengige kilder til informasjon. Det offentlige må både støtte og gi stor grad av frihet til universiteter, høyskoler og andre uavhengige forskningsmiljøer slik at ikke den kortsiktige nytteorienterte og profittmotiverte informasjonen blir enerådende. Det må også settes inn en vesentlig innsats for å gjøre informasjonen tilgjengelig for folk flest i en forståelig form som kilde til beslutningsprosesser på alle plan i samfunnet; for familier som for stortingsrepresentanter, for småbedrifter som for konsernene med egne forskningsavdelinger. Det offentlige har et særlig ansvar for å informere om egen virksomhet, enten det gjelder kommuner, stat eller selvstendige institusjoner.

Politikerne har et særlig ansvar for at beslutningsprosessene blir åpne. For almenheten er det viktig at det er åpenhet om det faglige grunnlaget for beslutningsprosessene slik at det ikke blir et udiskutabelt premiss for den politiske diskusjonen. Slik kan det settes fokus på de faglige metoder og verdivalg som ligger til grunn for politiske valg.

Det ligger også en fare i at forvaltningen og de etablerte politiske miljøene forsøker å ufarliggjøre uavhengige og kritiske miljøer ved å trekke dem inn i ulike former for samarbeid i forkant av eller på innsiden av den politiske prosessen. Det er av stor verdi å sikre kritiske miljøer en uavhengig posisjon.

Partienes rolle i dette bildet er viktig. Mange partier vil på politisk grunnlag ha et ønske om å knytte seg til sterke faglige interesser. Det er legitimt, men det er viktig at dersom det er knyttet økonomiske bånd til en faglig interesse, så må det være full åpenhet om det.

Statsstøtte er et viktig bidrag til partienes kritiske og uavhengige potensiale. Statsstøtte må likevel være på et moderat nivå og ikke i seg selv gi adgang til å bygge opp partiene som store byråkratiske enheter og kampanjeorganisasjoner. En betydelig del av den økonomiske støtte til partiene bør skje direkte knyttet til utøvelse av politiske verv ved at det gis tilskudd til sekretærfunksjoner og mulighet for å innhente alternativ saksutredning.

Venstre ønsker en differensiert uavhengig presse. Det er et mål å motarbeide maktkonsentrasjon. Pressestøtte skal være et virkemiddel for å oppnå dette. Når det gjelder etermedia, må det offentlige engasjementet samle seg om å sikre et sterkt ikke-kommersielt NRK.

Den viktigste demokratiske funksjonen massemedia har utøver de nettopp i kraft av sin uavhengige stilling. En politikk i forhold til massemedia må derfor bygge på selvsensur og avvise alle former for forsøk på politisk styring av medias virksomhet.

Ytringsfriheten er en fundamental rettighet i demokratiet. At det i samfunnet finnes ytringer som provoserer, noen ganger også som krenker, er i seg selv ikke et argument for at ytringsfriheten bør innskrenkes, men et uttrykk for at den fungerer.

For et sosial-liberalt parti vil det alltid være konfliktfylt å måtte sette grenser for ytringer. Det kan være nødvendig å sette grenser for ekstreme ytringer når disse er grovt krenkende for enkeltmennesker. Men det er viktig at disse grensene alltid settes under debatt, og at rommet for ytringer er så stort som mulig.

Når ny teknologi i større grad gjør det mulig å publisere ytringer, fører ikke det til behov for flere forbud, men for en skjerpet kamp om verdier og menneskesyn ved bruk av ytringer og offentlig debatt.

Uavhengige tros- og livssynssamfunn

Mangfoldet av tros- og livssynssamfunn viser et menneskelig behov for samling rundt grunnleggende verdier. Religiøse fellesskap gir mange mennesker en sterk tilhørighet og er fora for drøfting av spørsmål om tro og tvil, og for etisk ordskifte. Mange trossamfunn utfører viktige sosiale oppgaver og ivaretar ritualer ved viktige overganger i livet. De sekulære livssynssamfunn fyller mange av de samme funksjonene for mennesker med ikke-religiøse livssyn.

Den Norske Kirke har hatt den dominerende rolle i organiseringen av det religiøse liv i Norge. Kristendommens stilling gjennom 1000 år og Den Norske Kirkes tilknytning til staten har hatt stor betydning både for utviklingen av den norske stat og for det religiøse liv i Norge. Ut fra en prinsipiell liberal tankegang er det vanskelig å begrunne at ett kirkesamfunn skal være spesielt begunstiget som statens religion. Valg av livssyn er prinsipielt et personlig anliggende, og religionsfrihet er en viktig liberal verdi. Alle borgere må kunne føle at de blir likeverdig behandlet uansett hvilke valg de gjør på dette området, som dypest sett har med den enkeltes samvittighet og identitet å gjøre. I et samfunn i endring er toleranse og respekt for andres valg og ytringer på tros- og livssynsområdet viktige verdier.

Venstre ser det derfor som naturlig at stat og kirke etterhvert skiller lag. Reformprosessen i kirken bør få tid til å fortsette. Når det gjelder tidspunkt og den form et skille bør få, bør det tas hensyn til denne reformprosessen.

Venstre har tillit til at Den Norske Kirke vil kunne opprettholde sin stilling som en bred folkekirke også uten statskirkeordningen. Ved et skille vil den enkelte i større grad utfordres til å ta et personlig valg. Dette kan være positivt ved at det virker vitaliserende på kirken.

Sterke, selvstendige organisasjoner

Det rike organisasjonslivet må sikres frihet og gode vilkår. For den enkelte vil medlemskap i, og arbeid gjennom organisasjoner representere en måte å handle på enten i forhold til egen situasjon eller i forhold til et større interesseområde.

Fordi mange frivillige organisasjoner hverken er en del av det profittorienterte næringslivet eller en del av den institusjonaliserte og profesjonaliserte offentlige forvaltning, er de særlig godt egnet til sosiale oppgaver i nærmiljøet. Det offentlige må vise organisasjonene tillit ved å sette bort en rekke oppgaver til disse. Når det offentlige selv kontrollerer kvaliteten på tjenestene, og stiller krav til omfang og utførelse, er det god tradisjon for at frivillig organisering kan erstatte offentlige tilbud når ressursene er tilstede.

De frivillige organisasjonene utgjør en stor arena for engasjement og kreativitet. Mange henter betydelige midler fra det offentlige. En for tett tilknytning til det offentlige kan føre til en byråkratisering og profesjonalisering av organisasjonene som svekker deres særtrekk og undergraver uavhengigheten. Målet er at de frivillige organisasjonene i mindre grad skal finansieres av offentlig støtte, og at de heller får bedre anledning til å skaffe seg egne inntekter. Staten bør i mindre grad selv drive lotterivirksomhet, og heller overlate dette til de frivillige organisasjonene.

Interesseorganisasjonene og fagbevegelsene har opparbeidet seg stor makt i det norske samfunn. De utgjør en viktig del av demokratiet og den enkeltes mulighet til å påvirke samfunnsutviklingen.

Venstre vil opprettholde den faglige organisasjonsfrihet og alle fagforeningenes frie forhandlings- og streikerett.

Interesseorganisasjonenes makt må aldri erstatte den styringen som de folkevalgte organ utøver for hele befolkningen. Interesseorganisasjonenes bør utfordres til å ta til orde i en åpen dialog i offentligheten framfor at de skal ha en framstående plass i interne politiske høringer og beslutningsprosesser.

Det er ikke rimelig at medlemskap i fagorganisasjoner med høy grad av egeninteresse for den enkelte medlem delvis finansieres ved særlig skattefradrag for medlemskontingent.

Idretten er den største massebevegelsen i vår tid, og på lokalplan er den en viktig sosial faktor. Samfunnet må prioritere barn- og ungdomsidrett og masseidretten. Men det bør også yte en innsats for å reise idrettsanlegg som svarer til idrettens behov på alle nivåer. I barne- og ungdomsarbeidet er det viktig at konkurranseelementet har en beskjedne plass.

Et samfunn som er menneskenes hjem

I vekslingen mellom privatliv, familieliv, arbeid, fritidssysler og sosiale aktiviteter er det avgjørende for kvaliteten i lokalsamfunnene at menneskene føler seg hjemme i sine omgivelser og i sitt daglige virke. Faren for fremmedgjøring følger av livet i et komplisert samfunn der

den enkelte i mange sammenhenger føler seg som en forsvinnende liten del av helheten. Venstre vil arbeide for å gi grobunn for enkeltmenneskets hjemfølelse i samfunnet. Et vilkår for å oppnå dette er at bosettingen i landet er spredt med gode utdannings- og yrkesmuligheter i rimelig nærhet til hjemmet. Slik står den enkelte friest til å velge etter eget ønske hvor vedkommende vil bosette seg. Det er den beste garantien for at den enkelte skal føle tilhørighet til nærmiljøet. Det må derfor arbeides for at kravene til mobilitet og omstilling i samfunnet ikke er så høye at det undergraver muligheten for den enkelte til å være fastboende i et lokalsamfunn.

Organiseringen av viktige samfunnsinstitusjoner som skole, kirker, sykehjem og lokalforvaltningen generelt må ikke bare bygge på kriterier for økonomisk effektivitet. Slike institusjoner er i sterk grad med på å skape lokalsamfunnets verdier og er naturlige samlingspunkter. Derfor må de organiseres så nær befolkningen som mulig og på en slik måte at den enkelte både føler tilhørighet til og har påvirkningsmulighet på institusjonen. Bomiljøene må planlegges med sikte på å skape kontakt og samhold mellom menneskene. Uteområder må legge til rette for lek og samvær. I byer og tettsteder vil det være riktig politikk å sørge for at det også i sentrum finnes levende bomiljøer.

Familier kan ikke dikteres til å holde sammen og mennesker kan ikke påbys å skape lokalsamfunn med samhold og dugnadsånd, selv om vi vet at dette er bra for samfunnet og for den oppvoksende slekt. Men politisk kan det arbeides for at rammevilkårene i samfunnet er slik at menneskene har en rimelig mulighet til å skape slike verdier frivillig og på egne premisser. Det betyr bl.a. at samfunnet bruker ressurser på å lette barnefamiliers situasjon ved økonomiske overføringer, gode barnehage- og skoletilbud og ved at familiene får mer tid gjennom et fleksibelt arbeidsmarked. Det betyr at det i lokalsamfunnene må finnes gode tilbud for omsorgstrengende. Det betyr at lokalmiljøene får den grad av ro og stabilitet som gjør at det kan utvikles sosiale nettverk. Det viktigste politiske virkemiddelet for å skape gode lokalsamfunn er likevel at menneskene kommer sammen for å utvikle samfunnet gjennom demokratiske styringsordninger.

5 Fellesskapet prinsipper om stat og styring

Borgernes stat

Demokratiet

Den politiske makt i en stat skal tilhøre fellesskapet av alle innbyggere, ved at disse gjennom valg kontrollerer lovgivning og maktutøvelse i landet. Alle individer har rett til en likeverdig deltakelse i beslutningsprosesser som omfatter dem.

Liberal og demokratisk tenkning bygger på både rettigheter og plikter. Retten til å ha et privatliv. Og retten til å delta i det offentlige liv. Samtidig er det plikter: Plikten til å skjøtte sine egne saker. Og plikten til å ta ansvar i fellesskapet. På den ene side må det settes klare grenser for statens virksomhet og mulighet til inngripen. På den andre side må staten kunne pålegges oppgaver etter innbyggernes ønsker og behov.

Veien er målet

De demokratiske beslutningsprosesser har tre viktige funksjoner. Det ene er at de skaper legitimitet til og oppslutning om myndighetenes maktutøvelse. Det andre er at demokratiske beslutningsprosesser skaper bedre løsninger for samfunnet som helhet ved at befolkningens interesser veies mot hverandre, og at det foregår en offentlig debatt om hvordan samfunnsutviklingen bør være. Det tredje er at de bidrar til å skape fellesskap mellom borgerne. For at alle disse funksjonene skal bli ivaretatt, må en demokratisk prosess være et politisk mål i seg selv. Samfunnet må derfor ha valgordninger og beslutningsprosedyrer som skaper høy deltakelse.

De politiske partiene må være uavhengige talerør for landets innbyggere utfra sitt politiske og ideologiske grunnlag. Det er viktig at partiene er klart adskilt fra forvaltningen.

Den besluttende myndighet må på alle nivåer forbeholdes politikere som er valgt av folket og som står til ansvar overfor velgerne. På veien fram mot beslutning er det imidlertid viktig å trekke inn så mange mennesker og grupper som mulig i høringsprosedyrene. Prosedyrene må være slik at det ikke bare er de på forhånd godt organiserte interessene som når fram i høringsprosessene. Andre syn og interesser må aktivt hentes inn.

Fullverdige demokratiske prosesser er under press fra kravet om effektive og rasjonelle beslutningsprosesser. Prinsippet må likevel være å velge kvalitet i de demokratiske prosessene framfor en tilsynelatende høy effektivitet. Å holde i hevd demokratiske prosesser er særlig viktig i et samfunn som må omfordele goder framfor å dele ut nye. Da er det et viktig prinsipp at det skal være åpenhet i alle deler av beslutningsprosessen. Å ha kunnskap om og innvirkning på dagsorden, og innsyn i saksforberedelsene, er av avgjørende betydning for å få innflytelse.

Pressen må gis best mulig vilkår for å ta opp saker og gi fortløpende informasjon om de politiske prosessene. Det er pressens eget ansvar å gjøre dekningen informativ og saklig. I demokratiet skal et flertall i reglen respekteres som avgjørende. Men det må også gis et mindretallsvern som sikrer at flertallet ikke kan ta avgjørelser som på en spesielt dramatisk måte kommer i strid med et mindretalls syn og interesser. Det gjelder spesielt endringer av de demokratiske spillereglene, og vedtak som strider mot grunnleggende individuelle rettigheter.

Statsstyret

Det er et liberalt prinsipp at makten i staten skal deles mellom ulike personer og institusjoner. Når makt samles blir det vanskelig å kontrollere maktutøvelsen, og konsekvensen av feilvurderinger kan bli større enn når makt blir delt.

Det grunnleggende maktfordelingsprinsipp er at hver borger i staten har en likeverdig stemmerett.

Det må også være en institusjonell maktfordeling mellom lovgivende, dømmende og utøvende makt. Lovgiverne skal være folkets representanter, valgt gjennom direkte valg. Regjeringen skal utgå av den lovgivende forsamling, Stortinget, og må ha tillit hos et flertall i Stortinget. Slik er det parlamentariske prinsipp. Domstolene skal være uavhengige av Storting og regjering.

Forutsetningen for at det parlamentariske prinsipp skal fungere, er at de folkevalgte på Stortinget har kontinuerlig kontrollmulighet i forhold til hva regjeringen gjør. Forholdet mellom Storting og regjering må være slik at denne kontrollmuligheten blir reell. Det kan skje ved en styrking av Stortingets mulighet til faglig utredning, ved en omlegging av Stortingets saksbehandling slik at de folkevalgte i større grad får konsentrere seg om hovedlinjene i politikken og det å ta initiativ i prosessene.

Det påligger enhver regjering å utøve makten i respekt for demokratiske og parlamentariske grunnprinsipp. Partier skal ikke bruke regjeringsposisjon til å bygge partiet sterkt i statsapparatet ved partiansettelser i offentlige embeter, eller ved å bruke maktposisjonen til å begunstige eget parti i den demokratiske prosess.

Et mål med demokratiske prosesser er å skape ulike politiske alternativer. Også for det parlamentariske prinsipp er det en forutsetning at det finnes politiske alternativer, slik at den sittende regjering kan kritiseres og skiftes ut med en annen.

Venstre ønsker å beholde et valgsystem med faste, forhåndsbestemte valgperioder. Dette gir borgeren i valg det størst ansvaret og den mest direkte påvirkningsmuligheten for statsstyret, samtidig som det fører til at de politiske partiene i vanskelige parlamentariske situasjoner alltid vil være forpliktet til å finne løsninger. Andre ordninger, med f.eks. oppløsningsrett av Stortinget og mulighet til å skrive ut nyvalg, vil Venstre avvise.

Det lokale selvstyret

Det enkelte menneske må sikres størst mulig innflytelse over politiske avgjørelser. En konsekvens av dette er at politiske avgjørelser må fattes så nær som mulig dem det angår. Det er også en side ved maktfordelingsprinsippet at beslutningsmyndighet finnes på ulike nivåer. Venstre vil styrke kommunene som politiske enheter i samfunnet.

Lokalforvaltningen og det lokale selvstyret skal ikke bare sørge for å produsere de offentlige tjenester som tilfredsstiller borgernes ulike krav og behov, og de krav som loven stiller. Lokalpolitikken må i størst mulig grad være et uttrykk for et fellesskap og et samarbeid mellom borgerne om praktiske løsninger ut fra et helhetssyn av hvordan lokalsamfunnet kan utvikles. Dette har også betydning for hvordan lokalforvaltningen organiseres.

Fordelingen av beslutningsmyndighet på ulike nivåer må kontinuerlig vurderes. Det må være regionale politiske enheter for samarbeid om offentlige oppgaver og politisk styring mellom primærkommuner og stat slik fylkeskommunen er det i dag. Det som er viktig er å fremme regionalt samarbeid der det er naturlig, for å unngå press både mot kommunesammenslåinger og statlig overstyring. Styringen må skje ved innbyggernes direkte valgte representanter på alle nivåer.

Fylkesmannens funksjoner må gjennomgås med det mål at de politiske styringsoppgavene blir overført til kommuner og regionale folkevalgte organ. Særlig gjelder dette områder som miljø- og planarbeid. Fylkesmannen skal bare være et kontrollerende organ i forhold til den nasjonale lovgivning.

Det kommunale selvstyret må gjenreises ved at kommuner og fylker får en reell mulighet til å bestemme over politiske saksfelt der ikke hensynet til individuelle rettigheter, behov for nasjonale minstestandarder, eller spesielle nasjonale interesser, tilsier at politikken må bestemmes på nasjonalt eller internasjonalt nivå.

Prinsippet om lokalt selvstyre innebærer at det i landet må aksepteres ulikhet fordi et reelt lokalt selvstyre vil kunne skape et mangfold av løsninger på innbyggernes behov. Ved mulighet til å velge ulike løsninger kan det bli større engasjement i lokalpolitikken.

For å oppnå et reelt kommunalt selvstyre vil Venstre forsvare den kommunale beskatningsretten. Kommunene må også kunne ha variasjonsmuligheter når det gjelder skattenivå.

Venstre avviser prinsippet om gjennomgående representasjon i politiske organ, d.v.s. at bare folkevalgte representanter skal kunne sitte i kommunale råd og utvalg. Politiske utvalg må være åpne også for ikke-folkevalgte representanter både for å sikre bred kunnskap i beslutningsprosessen, og for å bevare den enkelte borgers rett til en begrenset deltakelse i politikken.

Kommunale råd og utvalg som er åpne for medlemmer som ikke er valgt direkte av velgerne, må imidlertid ha begrenset beslutningsmyndighet, underordnet rammevedtak fra de folkevalgte organ.

Ut fra en begrunnelse om bredest mulig representasjon i beslutningsprosessene, vil Venstre holde på formannskapsprinsippet framfor parlamentarisme i lokalpolitikken.

Lokalpolitikken bør i hovedsak utøves av mennesker som har politikk som fritidsbeskjeftigelse. Slik sikres nærhet til folks liv i hverdagen. Ordninger for å kompensere for tapt arbeidstid når arbeidsbelastningen blir stor er en god og nødvendig løsning. Et lokaldemokratisk virkemiddel kan være direkte valg av ordfører

Rettsstaten

Å håndheve lov og orden og gi borgerne trygghet for liv og eiendom er blant den demokratiske statens fremste oppgaver. Staten skal alene ha myndighet på dette området. Derfor er det viktig at staten faktisk makter å ta hånd om disse oppgavene, for å unngå at statens rettsmonopol utfordres.

Respekt for loven

Kravet for en borger i en liberal rettsstat er at lovene og håndhevelsen av lovene er rettferdig. Det betyr at alle skal være like for loven, og at ikke ulike ressurser skal avgjøre behandlingen i rettsapparatet. Derfor er det viktig med gode offentlige rettshjelpsordninger som sikrer den enkelte nødvendige ressurser i kontakt med rettsvesenet.

Også utenfor strafferettspleien er det viktig å opprettholde den rettsordning at påbud og inngrep overfor private må ha hjemmel i lov. På samme måte må lovgivningen sikre borgerne nødvendige rettigheter overfor det offentlige, f.eks. rett til hjelp til nødvendig livsopphold og skolegang. Lovgivningen må være slik at det er mulig for den enkelte borger å kunne forstå sine rettigheter og plikter.

Politi og påtalemyndighet må ha så store ressurser at det gir grunnlag for respekt for loven. Den enkelte skal føle trygghet for at lovbrudd vil bli etterforsket og påtalt. Det er viktig at også mindre lovbrudd og forseelser etterforskes og at lovbrutere får en rettslig reaksjon for å hindre en utglidning av hva som aksepteres av lovbrudd. Dette er også viktig for å sikre at den som utsettes for et overgrep fra lovbrutere føler sikkerhet for at vedkommendes interesser respekteres av rettsstaten. For å unngå de samfunnsmessige skadevirkninger, men også for å bygge opp under den alminnelige rettsfølelse, er det nødvendig å slå ned på forbrytelser som ikke har en personlig krenket part. Det kan gjelde økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet.

Voldsovergrep er en type lovbrudd som det er særlig viktig at rettsstaten reagerer mot, fordi trussel om å bli utsatt for vold er den mest dramatiske frihetsberøvelse enkeltmennesker utsettes for. Samfunnet har spesiell plikt til å hjelpe ofre for voldskriminalitet, slik at den enkelte lider minst mulig skade økonomisk og helsemessig. Ofre for alvorlige volds- og seksualforbrytelser bør ha rett til bistandsadvokat i rettsprosessen. Det er også et særlig viktig mål for rettspleien å bryte ned alle former for organisert kriminalitet.

I arbeidet med å avdekke og straffe kriminalitet må det trekkes klare grenser som beskytter den enkelte mot overgrep og vilkårlig behandling. Hensynet til rettsikkerhet må ikke vike for hensynet til effektiv etterforskning, da det er i strid med selve hensikten med rettsstaten: Å

gi den enkelte trygghet i lovs form. For å sikre dette bør den offentlige påtalemyndigheten skilles fra politiet.

Prinsippet er at enhver mistenkt, siktet eller tiltalt person er uskyldig inntil det motsatte er bevist. Varetektsfengsling må benyttes med varsomhet, og det må ytes erstatning til mennesker som må utstå urimelig varetekt.

Enkeltpersoner som vender seg mot rettsmyndigheten for å anmelde eller klage på forhold må alltid møtes med respekt. Det må ikke utvikle seg en tilstand der det blir unaturlig eller ubekvent for enkeltmennesket å henvende seg til rettsmyndighetene for å få oppreisning for lovbrudd.

Straff og soning

Samfunnets avstraffelse av lovbrudd har to hensikter. Det ene er at det i samfunnets straffereaksjon mot lovbrøtteren finner sted et oppgjør på vegne av samfunnet og krenkende parter. I dette ligger også forbryterens mulighet til å gjøre opp for seg. Den andre hensikten er at straffen skal virke preventiv ved å være avskrekkende, og hindre gjentagelse av lovbrudd. Avstraffelsen av lovbrøttere må være konsekvent og stå i et rimelig forhold til forbrytelsens art. Dødsstraff må ikke anvendes, hverken i krig eller fred.

Gjennom straff og soning må den enkelte få et tilbud som søker å forebygge gjentagelse av kriminelle handlinger hos den enkelte lovbrøttere. Alternative soningsformer og mulighet for å gjøre opp for forbrytelser gjennom samfunnstjeneste må utvikles for å forebygge kriminalitet. Ressursene og holdningene ved fengslene må være slik at mennesker under soning bevarer verdighet og selvspekt.

Den enkelte må hjelpes til å starte opp et normalt liv igjen etter at straff er sonet. Den straffedømte skal behandles likeverdig med andre borgere når vedkommende har gjort opp for seg ved å sone ferdig. Lovverket må være slik at det kun er gjennom domstolsbehandlingen det eventuelt kan fastsettes begrensninger i adgang til framtidig yrkesvalg, eller andre begrensninger.

5.1.2.3 Forebyggende arbeid

Rettsmyndigheten må utøves på en slik måte at det virker forebyggende. Politiet må ha nær tilknytning til lokalsamfunnene og arbeide slik at det eksisterer et gjensidig tillitsforhold mellom befolkning og politi eller lensmannsetat. Dette øker også muligheten for politiet til å være synlig og nærværende.

Sektorovergripende samordning av tiltak, der for eksempel politi, barnevern, skole, arbeidsformidlingen og frivillige organisasjoner samarbeider om å forebygge kriminalitet vil være et viktig tiltak. Venstre mener også at større bruk av samfunnstjeneste, knyttet til mindre alvorlige kriminelle handlinger, eller en kombinasjon mellom denne soningsformen og mer tradisjonelle soningsformer vil bidra til å forebygge og hindre at kriminelle handlinger gjentas. Et mål må være at samfunnet innrettes slik at det øker ansvarsfølelsen, nærheten og tilliten mellom mennesker.

For å sikre den enkelte borgers delaktighet i rettspleien og at alminnelige folks rettsoppfatning er en integrert del av rettspleien, skal legdommere være en viktig del av domstolene.

Statens sikkerhet

Det er avgjørende for en stats suverenitet at den er i stand til å beskytte sine innbyggere og forsvare sitt territorium. For dette formålet er det viktig at en nasjon kan samle seg om og holde fast ved de lange linjer i forsvars- og sikkerhetspolitikken. Disse linjene, som Venstre slutter opp om, er et sterkt nasjonalt forsvar og en fast forankring i NATO.

Det finnes ingen større krenkelse av et annet menneske enn å ta dets liv. Ingen samfunnstilstand står mer i motstrid til et liberalt og humanistisk menneskesyn enn krig mellom stater og borgerkrig. I en verden der mange konflikter løses med vold, og krigen ofte

blir politikken forlengelse, må likevel en stat og dens innbyggere være forberedt på å måtte forsvare seg med våpen. Den politiske innsats må rettes mot å bruke alle midler for å forebygge at krig skal bryte ut, å forhindre at beredskapen for en krigstilstand krenker liberale verdier og arbeide aktivt for nedrustning.

Vernepliktsforsvaret

En side av dette er å arbeide for at forsvaret er underlagt folkevalgt styring og opptrer i tråd med befolkningens ønsker. Den beste garantien for det er et mobiliseringsforsvar basert på alminnelig verneplikt for menn. Kvinnelig innsats i forsvaret er både nødvendig og ønskelig. Kvinner bør derfor gis anledning til å tjenestegjøre i forsvaret på samme vilkår som menn. Tjenestetidens lengde må vurderes i lys av de krav som stilles til å kunne betjene stadig mer avanserte våpensystemer. Et troverdig forsvar betinger at norske soldater får en relevant og effektiv opplæring. Økte muligheter for at norske soldater kan måtte gjøre tjeneste i konfliktområder utenlands på oppdrag fra FN, krever forsvarlig utdanning og frivillighet. Ressursbruken i forsvaret må være så rasjonell som mulig.

Norges strategiske beliggenhet medfører et ansvar for å opprettholde en tilstand av forutsigbarhet. Det oppnås ved at de nasjonale styrkene har kapasitet til å avholde en potensiell fiende fra å drive noen form for utpressingspolitikk overfor Norge. Tryggheten og forutsigbarheten må videre ligge i at alliert hjelp vil komme dersom landet utsettes for angrep. Videre må Norge ta ansvar for å føre en allianse- og basepolitikk som bidrar til et lavest mulig spenningsnivå i våre nærområder.

Totalforsvaret

Norge må opprettholde selvpålagte begrensninger om å si nei til kjernevåpen og allierte baser på norsk jord i fredstid. Venstre vil også arbeide for at NATO endrer sin strategi som åpner for førstebruk av atomvåpen, og for avtaler som hindrer bruk av slike våpen.

Nord-områdene må ikke bli et opprustnings- og spenningsområde, mens resten av Europa rustet ned. Norge har et særlig ansvar, og en særlig egeninteresse, i å bygge vennskapelige forbindelser til Russland. Samarbeidet i Barentsregionen er en viktig del av dette. Særlig viktig er det for Norge å bygge opp under de krefter som fremmer en demokratisk utvikling i Russland, og styrke det økonomiske samkvemmet med Russland.

Venstre ønsker å styrke de ikke-militære elementer i en norsk totalforsvarsstrategi. Dette innebærer blant annet at de som av samvittighetsgrunner ikke kan utføre militær førstegangstjeneste får opplæring i ikke-voldelige forsvarsformer, og blir tildelt ansvarsområder innen sivilforsvaret når det skjer i respekt for deres samvittighet. Den enkelte skal ut fra samvittighet og overbevisning kunne velge mellom å avtjene førstegangstjeneste innen det militære eller i form av sivil tjeneste. Samfunnet skal ikke overprøve den vernepliktiges framførte samvittighetsgrunner. Venstre går imot fengsling av militærnektene. Siviltjenesten må reduseres til å ha samme tidsramme som militærtjenesten.

I en verden som er tett sammenvevd vil konflikter og miljøtrusler over alt i verden også være en trussel eller representere problemer for Norge. Derfor er det viktig å føre en aktiv utenrikspolitikk, der Norge forsøker å bidra til fredelige løsninger gjennom meklingsarbeid, men også ved å vinne troverdighet i det internasjonale samfunn gjennom å følge opp internasjonale avtaler på alle områder.

Verden har de siste årene hatt en positiv utvikling i demokratisk retning. Nye demokratier og land på vei mot demokrati må støttes i sine bestrebelser på å nå stabile og demokratiske styreform. Åpne økonomier med tette handelsforbindelser er fredsbyggende forhold som i fredstid må utvikles og utbygges slik at krigen blir en umulighet.

Velferd for alle

Målet med en velferdsstat er å sikre alle landets innbyggere et minimum av velferd. Alle skal ha mulighet for å oppnå et materiell minstenivå, et kvalitetsmessig godt behandlingstilbud ved

sykdom og ulykke, en verdig alderdom og et utdanningstilbud som bestreber seg på å gi alle, uansett sosial bakgrunn, likeverdige muligheter til å delta i samfunns- og yrkesliv. En konsekvens av målet om velferd for alle og likeverdige muligheter er at det offentliges ressurser brukes til å oppnå fordeling til fordel for de som trenger det mest.

Det sosial-liberale utgangspunktet er at velferdsstaten aldri kan erstatte det personlige ansvar den enkelte har både for seg selv og sine medmennesker.

Venstre vil forsvare og utvikle velferdsstaten slik at den både er pålitelig og rettferdig. Det betyr at de offentlige velferdsordningene må være slik at de tåler svingninger i samfunnsøkonomien og at ordningene er til mest støtte for de som trenger de mest. Men det betyr også at Velferdsstaten må sikres bred oppslutning i befolkningen og være borgernes eget verktøy for å skape sosial trygghet og samhold.

Oppgaver som defineres som et offentlig ansvar trenger ikke nødvendigvis utføres av en offentlig organisasjon eller etat. En rekke oppgaver kan utføres på anbud av private bedrifter eller organisasjoner, forutsatt at det stilles bestemte krav til utførelsen av oppgavene, og det er gode muligheter for å etterse at oppgavene utføres på en forsvarlig måte. En omorganisering av utførelsen av offentlige oppgaver fra offentlige driftsorganisasjoner til private organisasjoner vil i mange tilfeller være en positiv stimulans både for kvaliteten på tilbudet og muligheten til å dekke faktiske behov. Samtidig er det enkelte offentlige oppgaver som i all hovedsak bør utføres av offentlige organisasjoner. Det gjelder særlig store deler av helse- og omsorgsvesenet og skoleverket.

Universelle trygdeytelser

Venstre ønsker at trygdesystemet fortsatt skal være universelt ved at alle landets innbyggere både deltar i finansieringen av dem og omfattes av dem i form av ytelser tilbake.

Både i finansieringen og i ytelsene må det være et sterkt element av overføring fra personer med god økonomi til personer som er dårligere stilt.

Velferdsstatens ordninger skal være så oversiktlige at de er lette for den enkelte å forholde seg til og vurdere verdien av. Det er en selvsagt rett for den enkelte å oppnå de ytelser som vedkommende har krav på. Ytelsene skal være stabile over tid, og endringer må foregå på en måte som gir tid og mulighet for tilpasning for den enkelte. For Venstre er det også viktig at ordningene er enkle for at det skal være lett å delta i en demokratisk diskusjon om dem.

Rettferdighet og prioritering

Velferdsstaten skal bidra med trygghet for de som får et liv uten langvarig sykdom eller arbeidsledighet. Men den må i større grad gi trygghet for de som møter livets vanskeligheter i form av langvarig sykdom eller varig uførhet, eller langvarig arbeidsledighet.

Det er behov for en gjennomgang av de offentlige trygdeytelsene for å tilpasse dem innbyggernes nye behov i et samfunn som forandrer seg raskt. Det stilles krav om økt fleksibilitet og omstillingsevne på arbeidsmarkedet. Det stilles høyere krav til utdanning og omskolering. Mange ønsker å kunne ha større mulighet til å være mer hjemme i perioder av livet for å kunne ta omsorgsoppgaver. Sett fra fellesskapets side er det også ønskelig at de som har mulighet og ønsker det kan løse omsorgsoppgaver utenfor det offentlige ordninger. Dette gir en situasjon der fravær fra lønnsarbeid i korte og lange perioder vil være vanlig, i tillegg til at et stort antall mennesker over kortere eller lengre tid vil være ufrivillige arbeidsledige. De som av ulike grunner ikke har mulighet til å opparbeide seg rettigheter i velferdsstaten gjennom lønnsarbeid kommer dermed systematisk uheldig ut.

Velferdsstaten er bundet opp i store forpliktelser for årene som kommer. Bedre fordeling av ressursene vil tvinge seg fram på bekostning av generell vekst i ytelsene til alle, men opptjente rettigheter må ikke røres.

For Venstre er målet på sikt å få til et system der rettigheter i mindre grad knyttes opp til opptjening gjennom lønnsarbeid. Tilleggspensjoner på grunnlag av opptjente poeng skal fortsatt være et element slik at Folketrygden fortsatt skal være en kollektiv

pensjonsspareordning. Men innbyggere med alminnelig god økonomi må i større grad sikre seg en alderspensjon vesentlig høyere enn minimumsnivå gjennom private tilleggsordninger.

Istedet må minimumsrettighetene bedres for alle, og det må ytes kompensasjon for de som tar på seg ulønnede omsorgsoppgaver. Prinsippet må være at minsteytelsene er så gode at de gir grunnlag for et verdig liv uavhengig av yrkesliv. Minstepensjonister og uføretrygdete skal minst ha en utvikling i levestandard som følger den generelle levestandardsutviklingen. Ytelsene for de som blir hardest rammet av sykdom og uførhet må bedres, på bekostning av de som i liten grad rammes av sykdom. Det må utarbeides ordninger for å sikre rettferdig opptjening av pensjonspoeng slik at innsats i hjemmet og deltidsarbeid ikke medfører tapt pensjonsinntekt. Kvinner og menn i ekteskap eller samboerforhold skal dele pensjonspoengene, slik at ved et eventuelt brudd står de likt med hensyn til opptjening av pensjonspoeng etter ordinære bestemmelser om formuesdeling ved samlivsbrudd. Trygdesystemet må alltid være slik at den enkelte ved egen innsats gis mulighet til å forbedre sin egen situasjon og velge fornuftige løsninger på lang sikt. Generelt må det gjelde at innsats skal lønne seg økonomisk framfor passivitet.

Samfunnslønn/Garantert minsteinntekt

Ett prinsipp om samfunnslønn eller garantert minsteinntekt er den naturlige konsekvens av prinsippene om universalitet, trygghet for den enkelte, økt rettferdighet, tilpasning til individuelle behov, forutsigbarhet og enkelhet. Samfunnslønn/garantert minsteinntekt vil også kunne oppfylle et annet mål: Fleksibilitet og valgfrihet for den enkelte. Samtidig er det klart at en samfunnslønn/garantert minsteinntekt må innføres uten å bryte med prinsippet om at velferdsstatens ytelser skal være tilpasset samfunnets økonomiske yteevne, og at det skal lønne seg å gjøre en innsats.

Prinsippet må være at alle borgere skal være garantert en minsteinntekt.

Samfunnslønn/garantert minsteinntekt må bl.a. samordnes med studielån og stipend, eller ytes som støtte til arbeidsledige som ellers ikke ville ha rett til dagpenger fordi de ikke har hatt jobb, eller fordi de er langtidsledige.

En rekke av dagens trygdeordninger og overføringer fra det offentlige må vurderes trukket inn i en finansiering av samfunnslønn/garantert minsteinntekt.

Også mennesker som frivillig er utenfor arbeidslivet og heller ikke tar utdanning, skal ha rett på samfunnslønn/garantert minsteinntekt. Mange av dem som faller utenfor eller velger å stå utenfor den alminnelige økonomi, bidrar likevel til fellesskapet gjennom sosialt engasjement, kulturaktiviteter, dugnadsarbeid og annet.

Rettferdig fordeling og politisk styring av helsetjenestene

Det er pasienten som er den viktige part i debatten om helsepolitikken, og det er innholdet i behandling og omsorg som definerer kvaliteten på norsk helsevesen.

Målet for velferdsstatens helsetjenester er å gi befolkningen nødvendige helsetjenester etter de behov som finnes og etter en politisk og etisk prioritering. Ressursbruken må være fornuftig, fordelingen av helsetjenester skal være rettferdig og kvaliteten på tjenestene skal være høy og inngi tillit. For å oppnå dette mener Venstre at samfunnet er best tjent med at helsetjenestene fortsatt i hovedsak er en offentlig oppgave, finansiert solidarisk gjennom skatte- og avgiftssystemet.

En økning av ressursbruken i helsevesenet må skje etter en helhetlig, politisk vurdering av behov og fordeling av innsats overfor befolkningen etter rettferdighetshensyn.

Den offentlige finansiering av helsevesenet må også gi rom for bruk av alternativ medisin.

Personlig ansvar og politisk styring

Et godt offentlig helsevesen erstatter ikke den enkeltes ansvar for egen helse.

Det personlige ansvaret for egen helse kan framheves ved at den offentlige helse- og sosialtjenesten støtter opp under enkeltmenneskets egenvurdering og egenaktivitet, slik at den

enkelt valg blir gjort betydningsfullt både i forebyggende arbeid og i selve behandlingen. For å fremme dette må det være god kommunikasjon mellom helsevesenet og den enkelte, noe som blant annet kan fremmes ved at den enkelte selv har mulighet til å velge en lege som kan betraktes som vedkommendes personlige lege.

Det er et stort behov for å gjøre pasienten mer likeverdig sin tjenesteytende partner i helsevesenet. En lovfesting av rettigheter vil gi pasienten sterkere autoritet og mulighet til å ta vare på sine egne behov der vedkommende ellers vil føle seg underlegen og overlatt til sterke maktstrukturer, særlig på sykehusene.

De viktigste rettighetene må være rett til informasjon, rett til ny medisinsk vurdering og rett til å velge behandlingssted.

Det er gjennom deltakelse i politisk arbeid at den enkelte kan påvirke ressursbruk og prioritering i helsevesenet. Derfor er det viktig å beholde folkevalgt politisk styring på alle forvaltningsnivåer som organiserer helsetjenester.

Helsevesenet og medisinen har tradisjonelt vært et område hvor fagmiljøene og ekspertisen har hatt stor makt. Det er utilfredsstillende blant annet fordi den offentlige helsetjenesten aldri vil kunne dekke behovene som til en hver tid finnes. En politisk beslutningsprosess er nødvendig for å skape diskusjon om hvilke helsetilbud som skal prioriteres og hvordan helsetjenestene skal organiseres. Dette er viktig både for å få best mulig løsninger, for å skape oppslutning om de valg som blir truffet, og for å skape forståelse for de begrensninger som til en hver tid vil ligge på det offentlige helsetilbudet.

Forebyggende arbeid

Mye lidelse og for tidlig død skyldes sykdommer som lar seg forebygge. Det viktigste forebyggende helsearbeidet skjer ved at den enkelte menneske tar et personlig ansvar og innretter sin livsstil med tanke på å forhindre sykdom og skade. Stat og kommune har på sin side et klart ansvar for å tilrettelegge samfunnet slik at det minimaliserer risikoen for helseskade. Samfunnet har også et ansvar for å informere og påvirke holdninger om skadelige miljøfaktorer og uheldig livsstil.

Det forebyggende helsearbeidet må ha konkrete målsettinger om å redusere støy, forurensning, arbeidsskader og trafikkulykker. Dette krever at forebyggingsperspektivet er en integrert del av samfunnsplanleggingen. Videre må en ha klare mål om å redusere sykdommer som skyldes tobakksbruk, uheldig kosthold, rusmisbruk og fysisk inaktivitet. En prioritert gruppe i det forebyggende helsearbeidet bør være barn og unge.

Når det gjelder rusmisbruk, ser vi at fellesskapets holdninger og praksis har direkte innvirkning på tilfanget av helseskade og sosial lidelse. Derfor står Venstre for en restriktiv alkoholpolitikk med høye avgifter og begrenset tilgjengelighet.

Forekomsten av psykiske lidelser øker. Dette handler i stor grad om hvordan vi lever med hverandre, om fremmedgjøring, mangel på tilhørighet og sammenheng i livet. Psykiske lidelser må forebygges gjennom å skape gode livsvilkår for det enkelte mennesket.”

Prioritering

Samfunnets evne til å behandle sykdom vil være begrenset i forhold til de behov og ønsker som alltid vil finnes. Når medisinen gjør framskritt, så øker samtidig behovene. Prioritering vil derfor alltid være en politisk nødvendighet i helsepolitikken.

Når egne ressurser til å ta vare på egen helse er minst, d.v.s i barndommen, alderdommen, under sterke psykiske lidelser, i akutte nøds- og ulykkestilfeller og under livstruende sykdommer, må retten til innsats fra samfunnets være størst.

Rettighetene til å få behandling avgrenses av samfunnets økonomiske ressurser og medisinske muligheter. Det er derfor vanskelig å finne en alminnelig minimumsgrense for hvilket behandlingstilbud den enkelte skal ha rett på. Generelt må behandlingstilbudene prioriteres etter nasjonale etiske retningslinjer med hensyn til sykdommens karakter og pasientgrupper. Behandling av psykiske lidelser må oppprioriteres og ikke tas mindre alvorlige enn de somatiske og synlige lidelsene.

Spesielt teknologikrevende og dyre behandlingstilbud må vurderes mot ressursutnyttelse og effektivitet ved andre tilbud. Sykdommer med høy medisinsk prestisje må ikke få forrang foran vanlige sykdommer og lidelser.

Organisering og finansiering

Organiseringen av helsevesenet må følge som en konsekvens av de politiske mål om pasienten i sentrum, fornuftig ressursbruk, rettferdig fordeling, tillitsskapende kvalitet og folkevalgt styring av prioriteringene. Organisering må også være slik at den belønner innsats og effektivitet. Samtidig er det viktig at både organisering og finansiering respekterer at helsevesenet ikke består av alminnelige produksjonsbedrifter som kan måle sitt resultat etter økonomiske kriterier. Respekten for menneskeverdet må være målestokken.

Organiseringen av helsevesenet må være slik at helsekøer ikke oppstår når det koster samfunnet mer å utsette behandling enn å behandle.

Et annet prinsipp er at det må eksistere klare ansvarsforhold i alle deler av helsevesenet.

Pasienter må ikke komme i klemme p.g.a. uklare ansvarsforhold. Det må også være slik at økonomisk ansvar og ansvar for det tilbud som gis til befolkningen følges ad. Det skal ikke lønne seg for et nivå i helsevesenet å gjøre en dårlig jobb eller flytte pasienten til et annet nivå enn det behandlingsbehovet tilsier.

Om ansvaret for sykehusdrift samles på et regionalt eller fylkeskommunalt nivå er prinsipielt sett ikke viktig. Det avgjørende er at organiseringen er tjenlig i forhold til geografi og befolkningsgrunnlag slik at helsetilbudet kan sees under ett i enheten, og at driften er underlagt politisk styring. Ut fra denne tankegangen blir landet som helhet en for stor administrativ enhet og den politiske kontroll vil havne i forvaltningen. De fleste fylker vil ha mye å vinne på nært samarbeid med andre fylker eller et større og fastere samarbeid i helseregioner. Lokalsykehusene må ha en definert rolle i et system med klarere arbeidsfordeling.

For enkelte spesialisttjenester vil det være nødvendig å samle kompetansen i nasjonale sentra. Det er nødvendig å styrke det allmenne offentlige helsetilbudet. Det ligger et stort potensiale for reduserte kostnader ved bedre organisering og bedre samarbeid f.eks. om innkjøp. Det er likevel grenser for hvilke gevinster som kan hentes ut gjennom effektivisering, og et styrket tilbud vil kreve høyere ressursinnsats.

Sykehusene bør finansieres gjennom en kombinasjon av rammebevilgninger og betaling pr. behandling. Rammebevilgning er viktig for å få til politisk styring av sykehusstrukturen og en samordning av de samlede ressursene, mens et element av finansiering gjennom betaling pr. behandling er viktig for å fremme effektivitet.

Privat helsevesen

Det er i tråd med sosial-liberal tankegang at idéelle organisasjoner driver helseinstitusjoner på anbud fra det offentlige eller direkte knyttet til det offentlige behandlingstilbudet. Historisk har slike organisasjoner spilt en viktig rolle i det norske helsevesenet, og de må fortsatt få bidra med fornyelse og utvikling av behandlings- og driftsformer, og drive forebyggende og omsorgsgivende arbeid.

Venstre er kritiske til kommersiell sykehusdrift fordi det kan undergrave helheten i prioriteringen av de nasjonale helseressursene. Det kan blant annet skje ved at konkurranse om kvalifisert personale svekker det offentlige helsevesen. Private helsetilbud kan ikke representere annet enn et supplement til det offentlige tilbudet, på enkelte avgrensede områder. Det er samtidig klart at siden det offentlige helsevesen er underlagt politiske prioriteringer, kan enkeltpersoner som ønsker å bruke av egne midler på egen helse ikke nektes adgang til dette.

Nærhet og deltakelse i den sosiale omsorg

Omsorgstjenestene i offentlig regi skal gi trygghet for den enkelte når behovet oppstår. Den offentlige omsorgen vil særlig rettes inn mot pleietrengende eldre, barn i situasjoner der familien svikter og være et tilbud for mennesker med sterk utviklingshemming.

Den profesjonelle omsorgen er nødvendig i vårt samfunn, men på mange områder kan den ikke erstatte omsorgen fra de nærmeste. Derfor må samfunnet legge til rette for at de nærmeste i størst mulig grad kan være i stand til å ta seg av de omsorgsoppgaver som oppleves som naturlige.

Den offentlige omsorgen må være organisert nærmest mulig oppgavene, både for å kunne oppdage omsorgssvikt og for at omsorgen skal bli utført mest mulig i samsvar med den omsorgstrengendes ønsker. Det er viktig at omsorgspersonellet har mulighet til innlevelse og oppfølging over tid, ved siden av at det faglige nivået er høyt. Den gode omsorgstjenesten må derfor bygge på en fornuftig balanse mellom institusjonsbaserte spesialisttjenester og pleie, og en oppsøkende og nærmiljøbasert omsorg. Teknologien må ikke komme istedenfor menneskelig varme og omsorg.

Barnevernet skal skape sikkerhet for at det enkelte barn får en god oppvekst, uansett foreldrehjem. Båndene mellom barn og foreldre er uerstattelige, og når foreldrehjemmet svikter sine oppgaver overfor barnet, må samfunnet i første omgang søke å gi foreldrene og miljøet omkring bedre mulighet til å løse sine oppgaver. Først når denne muligheten er tilstrekkelig utprøvd må det bli aktuelt å skille barnet fra sine foreldre.

Mennesker med psykisk utviklingshemming må få et best mulig tilbud om integrering i samfunnet. Samtidig må tilbudet i størst mulig grad være tilpasset den enkeltes funksjonsnivå, og et ønske om integrering må ikke få en dominerende stilling målt opp mot hensynet til den enkeltes integritet og livskvalitet. Familier med psykisk utviklingshemmede barn må støttes i sin innsats og bl. a. få gode tilbud om avlastningsordninger.

I alderdommen skal hver enkelt føle trygghet for at han eller hun ikke risikerer omsorgssvikt og ufrivillig ensomhet. De nærmeste har primæransvaret for at deres eldre får en verdig alderdom. De må se til at den eldre får den oppfølging av det offentlige som de selv ikke kan stå for. Eldre uten pårørende, eller som sviktes av pårørende, skal få oppnevnt et verge i den kommunale omsorgstjenesten som overtar dette ansvaret. Ingen, som ikke selv er i stand til å ivareta sine interesser, skal havne i et ansvarsmessig ingenmannsland.

Både arbeidsliv og trygdeordninger må organiseres slik at det er mulig for pårørende eller andre involverte å utføre den pleie som trengs. Det offentlige må i slike situasjoner bidra til at dette lar seg ordne, framfor at det offentlige profesjonelle hjelpeapparatet må settes inn. Samfunnet må stimulere den enkelte til å bruke ressurser på å legge forholdene til rette for en trygg alderdom. Dette kan skje gjennom å motivere skattemessig til sparing, og ved at det legges til rette for boliger og bomiljø tilpasset eldres behov.

Lik rett til utdanning for velferd og demokrati

Lik rett til utdanning er både et grunnleggende velferdsgode og et demokratisk anliggende. Denne retten må sikres gjennom utbygging av utdanningsinstitusjoner som både sikrer samfunnets behov for utdanning, og som også er åpne og tilgjengelige for de som ønsker å utdanne seg og som fyller relevante kvalifikasjonskrav.

Et høyt alminnelig kunnskaps- og kompetansenivå er derfor et mål for et levende demokrati. Lik rett til utdanning og et høyt alminnelig kunnskapsnivå er derfor nøye forbundet med å ivareta demokratiet og en rettferdig fordeling av de øvrige velferdsgodene. Det må sikres muligheter for skolegang for voksne både på nivå for videregående skole og høyere utdanning.

For samfunnet er det viktig at en stor del av befolkningen velger å ta høyere utdanning. Samfunnets utvikling skjer i stadig mer kompliserte prosesser, og forvaltningen av samfunnsverdiene må derfor baseres på et høyere kunnskapsnivå.

Venstre vil arbeide for at de humanistiske verdiene som skole- og utdanningssystemet i utgangspunktet skal fremme også må telle med ved en vurdering av utdanningsinstitusjonenes

kostnader og nytteeffekt. En stram budsjettpolitikk overfor utdanningssektoren vil kunne være ødeleggende for læringsmiljø og den langsiktige kulturelle utviklingen.

Venstre ønsker en utvikling i retning av at høyere utdanning skal være noe mer enn å pugge de rette svarene. Verdien av selvstendig og kritisk tenkning, kreativitet og engasjement ved lærestedet og i samfunnslivet må komme mer til sin rett. Studenter må oppfordres til å selv søke informasjon, og til å gjøre bruk av denne informasjonen for å løse oppgaver.

Selvstendighetslæring vil i ettertid få positive virkninger både for enkeltpersoner og for samfunnet ellers. Det er også viktig med muligheter for å kunne tilegne seg relevant kunnskap i forhold til bruk av informasjonsteknologi.

I et samfunn i rask forandring og som stiller stadig nye krav til den enkelte, må det være gode muligheter for å utdanne seg på nytt eller ta tilleggsutdanning. For svært mange mennesker og på mange samfunnsområder er livslang læring en nødvendighet. Det må sikres gode muligheter for skolegang for voksne. Det forutsetter at utdanningstilbudet er så godt utbygd at det ikke blir konflikt mellom unge og eldre utdanningssøkende. Unge må slippe å vente urimelig lenge på å komme i gang med ønsket utdannelse.

Studiefinansiering må være så god at enhver som ønsker det skal ha mulighet til å ta høyere utdanning, og slik at sosial bakgrunn ikke er avgjørende for valg av utdanning. Mennesker med funksjonshemming har krav på ekstra innsats fra samfunnet for å få fullverdige skole- og utdanningstilbud.

Kortsiktige merkostnader ved utbyggingen av utdanningstilbudet må sees på som en langsiktig investering, da man unngår den ressursløsning det er ikke å la folk med vilje og evne til det gjøre seg bedre skikket til arbeidsliv og samfunnsliv.

Økologi og økonomi

Økologi og økonomi må sameinast

Målet er å skape ei berekraftig utvikling på den måten at det livs- og produksjonsmønster vi lever etter i vårt samfunn ikkje skal øydelegge livsgrunnlaget eller vere til skade for andre menneske no eller seinare. Naturressursane må forvaltast som om dei var felleseige for alle menneske. Ressursforvaltninga må gje alle menneske høve til å utfalde seg gjennom meningsfylt arbeid, skape grunnlag for velferd og ei rettvis deling av godene.

Det er ikkje mogeleg at alle land skal etterlikne det forbruksmønsteret som dei rike industrilanda har. Vi som er rike i dag må endre forbruket for at folk i fattige land og alle som kjem etter oss skal få dekkja sine behov.

Til grunn for ein sosial-liberal politikk ligg trua på at det einskilde mennesket har evne til å ta ansvar ut over å berre skulle dekke eigne kortsiktige behov. Både moral, fornuft og ansvarskjensle for andre må vere verksam i politikken om vi skal lukkast med ein politikk for ei langsiktig forvaltning av ressursane.

Forvaltningsprinsipp

Økonomisk politikk og miljø- og ressurspolitikk er heilt sentrale politikkområde for å nå desse måla. Dei to politikkområda må samanfattast i ein politikk for å forvalte dei samla ressursane som finnest. I eit nasjonalt perspektiv handlar dette om korleis vi forvaltar nasjonalformuen på lang sikt og i vid tyding.

Det må utviklast instrument for ei langsiktig vurdering av naturressursar og energi slik at politikarar lettare kan ta stilling til kva dette betyr satt opp mot økonomiske prinsipp.

Nasjonalfarmuen er summen av menneskeleg kapital, produksjonskapital, varige forbruksgode, tilstanden i naturmiljøet, naturressursane og fordringar på utlandet.

Det økonomiske krunslauget kan beskrivast slik: Produksjon er å føre saman innsatsfaktorane naturressursar, arbeid og kapital til produkt. Resultatet av produksjonsprosessen går anten til forbruk eller til sparing.

Ein langsiktig økonomisk politikk og ein politikk for ei berekraftig utvikling har mange fellestrekk. Det gjeld kravet om mangfald og ei balansert utvikling. Det gjeld det å ta konsekvensen av det er samsvar mellom tilstanden for produksjonsgrunnlaget og avkastinga som produksjonen gjev over tid både når det gjeld kvalitet og kvantitet. Eit anna døme på at sunn økonomisk politikk kan sameinast med økologiske prinsipp, er kravet om å minimere kostnadene i produksjonen.

Når vi skal finne fram til dei rette forvaltarprinsippa, bør vi ikkje einsidig sjå på naturen som noko som står til disposisjon for menneska, og som menneska berre utifrå eiga interesse må forvalte fornuftig. Vi må og ha ei audmjuk innstilling som kan hindre feilgrep på grunn av manglande kunnskap om samanhengar og verknader av dei inngrepa vi gjer i det finstemte økologiske samspelet i naturen.

Ei god rettesnor for politikken er å sjå på mennesket som samstundes både overordna og underordna naturen.

Erfaringa gir mange svar på kva politikk som gir best resultat sett frå ein økonomisk synstad. Men politikken må og formast ut med omsyn til dei verdiar i det økonomiske samspelet som ikkje blir målt i pengeverdiar. Ein økonomisk politikk som ikkje gjer det, men som berre analyserer pengestraumar og ymse rekneskap, kan miste synet for grunnleggjande føresetnader for økonomisk verksemd: Skapande einskildmenneske, kulturelle verdiar i samfunnet, verdien av at det i samfunnet finst tryggleik og tiltru mellom menneska, verdien av rettstryggleik og politisk fridom.

Vi må stille store krav til kunnskap om økonomiske verknader der det let seg gjere å gje ei sakssvarande framstilling av desse. Samstundes må vi akseptere at vi i fleire viktige politiske spørsmål må gjere politisk vedtak utan kunnskap om økonomiske verknader. Vi må og vite at den økonomiske kunnskapen heile tida vil endre seg, og at økonomiske storleikar er nært knytt til våre kulturelle verdiar. Difor må politiske spørsmål lyftast opp frå ei snever økonomisk vurdering til overordna verdival. Desse verdivala vil påverke økonomien medan den økonomiske kunnskapen ikkje einsidig skal påverke dei overordna verdivala. Ei god rettesnor er å sjå på politikken som noko som samstundes både er overordna og underordna økonomien: Gjennom politikken påverkar vi økonomien, men politikken må samstundes ta omsyn til økonomiske mekanismar.

Kunsten å styre

Venstre har høge ambisjonar om å påverke samfunnsutviklinga. For eit politisk system vil evna til å styre samfunnet og utviklinga alltid vere avgrensa, både fordi prosessane er så samansette og fordi den menneskelege skaparevna ikkje let seg kontrollere. Venstre ynskjer å påverke utviklinga i bestemte retningar, og vil arbeide for å halde utviklinga innanfor nokre rammer.

Sjølve måten styringa skjer på er viktig i høve til målsetjingane for styringa. For Venstre er det til dømes avgjerande at ein ambisiøs miljøpolitikk kan gjennomførast utan at samfunnet samstundes utviklar seg til eit omfattande kontrollsamfunn.

Venstre vil styre i stort og på grunnlag av demokratiske prosessar, ikkje gjennom detaljstyring og med mistru til folks dømmekraft.

Den økonomiske aktivitet er det området av samfunnslivet som kanskje sterkast leg seg påverke av politiske vedtak, samanlikna med til dømes kultur- eller idéstraumar.

Difor er Venstre særleg oppteken av den rolla politikarar og det offentlege kan spele i høve til den økonomiske aktiviteten. Den økonomiske modellen i sosial-liberalismen er ein marknadsøkonomi innanfor rammer som vert fastlagt politisk. Også for miljøpolitikken er denne blandinga av marknadskrefter og politisk styring den beste ramma for verkemedelbruken. Det betyr at politikarane først og fremst skal legge rammer for den økonomiske aktiviteten.

Dei viktigaste styringsreiskapane er aktiv bruk av skatte- og avgiftspolitikken og utforminga av lov- og regelverk. Det er avgjerande at desse styringsgrepa kan skje på ein måte som er

enkel og forståelig i høve til dei mål ein skal nå fordi det er ein borgarrett å kunne forstå og ha oversyn over dei reglar og bestemmelsar som grip inn i kvardagen. Offentleg eigarskap kan vere eit tillegg til å styre gjennom rammer. Men det er ein fare for at samanblanding av eigarskap og dei andre oppgåvene som styresmaktene har kan gje dårlegare politisk styring. Dermed oppstår nye styringsproblem som berre kan løysast gjennom ein kritisk gjennomgang av arbeidsfordelinga mellom aktørane i samfunnslivet.

Miljø- og ressurspolitikk

Norske verksemder og innbyggjarar skaper ein liten del av miljøproblema i verda. Men reknar vi forureining og ressursbruk om til gjennomsnittstal per innbyggjar i landet, og samanliknar med resten av verda, er norske innbyggjarar mellom dei største miljø- og ressursøydarane i verda.

Noreg må ta ansvar for eigne miljøproblem, og samstundes arbeide for å gjere noko med dei regionale og globale miljøproblema. Ved å ta ansvar for dei miljøproblema vi sjølve skaper, kan vi tale med autoritet i verdssamfunnet også når det gjeld miljøproblem som vi sjølve ikkje er direkte årsak til - men som vi kan verte råka av. Ved å vise at vi maktar å ta ansvar for dei miljøproblema vi sjølve skaper, kan vi og syne veg til praktiske politiske løysingar på miljøproblema som også andre nasjonar kan fylgje. Som eit rikt land både når det gjeld økonomi, naturressursar og kunnskap, har vi eit særskild moralsk ansvar for å verke til politiske løysingar som kjem menneska i fattige land og komande generasjonar til gode.

Føre-var-prinsippet

Aktiviteten til menneska må skje innanfor dei rammene som toleevna til naturen set. I praksis finnest ikkje alltid ei klar grense, eller det vil vere vanskeleg å vite kvar denne grensa går, og korleis einskilde aktivitetar påverkar økologien. Det er difor viktig at det for all verksemd av større omfang så langt råd er vert greia ut om kva som er dei kortsiktige og langsikte konsekvensane for miljøet. Skal denne utgreiinga av konsekvensar vere til hjelp for den politiske styringa, må det offentlege syte for å overvake den totale situasjonen for miljøet. Det viktigaste er likevel at vi generelt utviser varsemd både med omsyn til direkte inngrep i naturen, og med omsyn til kor langt vi kan tøyje tolegrensene til naturen. Tvilen må alltid kome miljøet til gode.

Den moderne gen- og bioteknologien stiller oss over for eit viktig vegval: Skal vi forsøke å endre verkemåten i naturen for betre å kunne tilfredsstille våre behov? Eller skal vi heller gripe fatt i våre eigne behov- og forbruksmønster, og endre desse? Føre-var-prinsippet tilseier at det er mennesket som må tilpasse seg naturen - ikkje omvendt.

Spesielt er det viktig å legge føre-var-prinsippet til grunn for val av verkemiddel mot miljøproblem som skaper skade på lang sikt, mellom anna utslepp av klimagassar, utslepp av ozonødeleggende stoff og miljøgifter. Det same gjeld for miljøproblem som skaper irreversible skader, som trugsmål mot det biologiske mangfaldet.

Naturvern

Å ta vare på det biologiske mangfaldet er ein av dei mest sentrale målsetjingane i miljøpolitikken. Det er eit mål å overlata etterkomarane våre like mange arter, og like stor variasjon i naturen som det finnest i dag.

Samfunnet bør kunne ta på seg eit erstatningsansvar når dette direkte og i særleg grad skaper negative økonomiske verknader for lokalsamfunn eller verksemder. Men det må og stillast krav til verksemder om å drive på ein slik måte at det er i tråd med målsetjinga om å verne det biologiske mangfaldet. Eigedomsrett til jord, skog eller vatn gir ingen rett til å disponere desse ressursane utan at det skjer i samsvar med dei rammene fellesskapen vedtek for å sikre miljø og ressursar.

Det må vere nasjonale verneplanar for å ta vare på artsmangfaldet, og for å verne vassdrag, urørte naturområde og landskap med særskilde kvalitetar, som t.d. einskilde typar skog, eller våtmarks- og kystområder.

Ved større infrastrukturinngrep, t.d. ved bygging av dei store vegane, må landskapsvernet ha høg prioritet. Det er ikkje akseptabelt at det berre vert teke reint økonomiske omsyn. Det vil ofte føre til øydelegging av eller skade på landskapet og kan få vidfemnande negative verknader for dei økologiske krinslaupa. Vernet av dyrka jord må også vege tungt ved slike infrastrukturinngrep. Snevre økonomiske synsmåtar kan og føre til lågare kvalitet på omgivelsane for menneska.

Vi har ikkje rett til å la våre behov for auka avkasting gå på bekostning av dyr sine helse- og levekår. Dyrevern er og naturvern. Venstre går imot driftsmåtar i husdyrhald som er avhengig av medisin, hormoner eller andre dopingmiddel i det vanlege forét for å halde ein høg produksjon. Medisin skal berre brukast til å løyse sjukdom, og et kjenneteikn på godt husdyrhald er at sjukdom og bruk av medisin er unnataket, ikkje hovudregelen i besetninga. Venstre går i mot bruk av husdyr eller kjeledyr som treng operative inngrep for å kunne formere seg eller leve eit normalt liv.

Vasskraftutbyggingsperioden i Noreg er over, og Venstre aksepterer ikkje fleire store kraftutbyggingar av omsyn til naturen.

Det er ein stor verdi at alle skal ha høve til å ferdast fritt i naturen og bli glad i han. Venstre vil forsvare allmannaretten til ferdsel i utmark, skog og fjell. Men det er og viktig at den einskilde bruker naturen på ein slik måte at det ikkje svekker naturopplevinga for andre. Aukande ferdsel i naturen og masseturisme er ein trussel for mange verneverdige naturverdiar. Som eit verkemiddel for å avgrense ferdsel i naturen må utbygging av tilkomstvegar og tilrettelegging av turisme gjerast med stor varsemnd og pietet. Alle skal ha rett til å ferdast i naturen. Men ingen har rett til at det er tilrettelagt for at alle kan ferdast alle stader.

Vi kjenner ingen samfunnsøkonomisk verdi av at menneske gjennom livet opplever natur. Vi kan ikkje i dag vite kva ein plante- eller dyreart kan bety i framtida. I mange politiske spørsmål må vi ta avgjerder på grunnlag av den verdien den einskilde og fellesskapen set på ein ting utan å rekne det om i kroner og øre. Venstre vil vere i fremste rekke for å forsvare naturverdiar som ikkje er talfesta. Det er omsynet til miljøet på lang sikt, og ikkje kortsiktige næringsinteresser, som må vege tyngst i når desse interessene kjem i konflikt.

Dei livsviktige ressursane

Fordi naturressursane er avgrensa, er måten ressursane vert brukte på avgjerande for om den økonomiske aktiviteten er berekraftig og om alle menneske skal få dekt sine grunnleggjande behov. Å forureine er og å bruke av ressursane på jorda, både fordi det er å legge beslag på ein del av den forureiningsmengda som kloden toler, og fordi det er direkte forbruka av naturressursar som rein luft, reint vatn og rein jord. Den biologiske kapasiteten jorda har til å produsere mat er avgrensa og den fremste oppgåva i ressursforvaltninga er å ta omsyn til dette.

Generelt må det gjelde at vi i produksjonen er varsame med knappe ressursar som vert tappa ut ved bruk. Vi kan ikkje vite om komande generasjonar kan finne alternative ressursar dersom dei vert uttømde, og dei har krav på å kunne vere i ein valsituasjon. Fornybare ressursar må ikkje øydeleggast ved overbelastning.

Å halde matjorda i hevd er ei moralsk forplikting slik matsituasjonen er i verda. For Noreg er det og viktig av omsyn til trygge forsyningar. Dette må ikkje vere til hinder for den 3. verdas moglegheiter til å eksportere sine varer. Dei verkemiddel vi brukar for å halde matjorda i hevd, og for å halde oppe matproduksjon i Noreg, må knytast til strenge miljøpolitiske mål om å minke bruk av miljøgifter, redusere avrenning av næringssalt, og minke forureining og bruk av energi i produksjonen.

Matproduksjonen bør ta omsyn til at mat som kan gå mest mogleg direkte til menneskemat slepp energikrevjande klatring i næringskjeden, og såleis samsvarer mest med ein matforsynings situasjon der produksjonsressursane er begrensa og behovet veks.

Fiskeriressursane er ein knapp og dyrebar ressurs. Berre ei vidareføring av ei streng regulering av fiskekvotar og fiskemetodar bygd på vitenskaplege metodar og resultat kan sikre at denne ressursen ikkje vert overbelasta. Fiskeripolitikken må sikre ei arbeidsdeling mellom havfiskarar og kystfiskarar slik at busetnad og ei økologisk forsvarleg ressursforvaltning vert sikra. Slik vert fisken til størst mogleg nytte som mat for menneske og til gagn for samfunnsøkonomien.

For fangst av sjøpattedyr må det same kravet stillast om å fylgje vitenskaplege tilrådingar av kva som kan fangast. Når Noreg er bunden av internasjonale avtalar må desse likevel vere overordna vitenskaplege tilrådingar, dersom ikkje faren for overfiske- eller fangst aukar ved å fylgje internasjonale avtaler.

For å hindre forureining av luft, vatn og jord er det avgjerande at all økonomisk verksemd rettar seg inn etter dette målet. Venstre ser dei beste verkemidla for å få til dette i skatte- og avgiftspolitikken (5.3.3.6.), og i arbeidet for å få til eit miljøvennleg og nyskapande næringsliv. (5.3.4.)

Minke utslepp av klimagassar

Det er påvist at menneskeleg aktivitet påverkar klimaet. Klimaendringar som fylgje av dei samla globale utsleppa av klimagassar kan ha katastrofale fylgjer for menneska. Venstre ser det som eit ufråvikeleg krav til norsk klimapolitikk at Noreg arbeider for forpliktande internasjonale avtalar om reduserte utslepp, at Noreg fylgjer desse avtalene og om naudsynt går føre med eit godt eksempel.

Eit nasjonalt klimamål må fastsetjast ut frå tre tilhøve. Det grunnleggjande er kva vitenskapen tilrår av samla globale utslepp ut frå føre-var-prinsippet. Vidare må norsk politikk rette seg inn mot at den økonomiske utviklinga i fattige land vil gjere at utsleppa frå desse landa aukar og dei rike landa må redusere sine samla utslepp. Det tredje gjeld tilhøvet til andre rike land. Noreg må ta sikte på å ligge i fremste line, og vise veg mot ein betre balanse både mellom regionane i verda, og mellom faktiske utslepp og grensa for kva som er tilrådeleg. Norsk politikk må vere realistisk i høve til kva Noreg kan gjere på eiga hand, og ambisiøs for å få andre land med på politiske tiltak for å minke trugsmålet om klimaendring.

Det må lagast ein nasjonal plan for å avgrense utsleppa av CO₂ frå fossile brennstoff, metangass m.a. frå fyllplassar og andre klimagassar. Tiltaka må likebehandle dei ulike klimagassane uavhengig av kva som er kjelde til utsleppet. Det er den miljøskaden som utsleppet fører til som må vere målestokk for tiltaka. Dersom Noreg skal halde oppe eit høgt utvinningsnivå for olje og gass, vert krava ekstra store til omstilling på andre samfunnsområde. Lokale styresmakter må trekkast inn i eit forpliktande samarbeid om å nå det nasjonale klimamålet.

Energipolitikk

Energisektoren har ei nøkkelrolle i produksjonen, både i høvet til økonomi og økologi. For Venstre er det eit mål å få minka bruken av energi i Noreg m.a. fordi energibehova vil vere så store andre stader i verda. Samstundes er det slik at det ikkje er energien, men energiformen, som i stor grad bestemmer kor stor skade eit høgt energiforbruk påfører miljøet. Venstre vil derfor at ein i større omfang går inn for, og tar i bruk alternative energiformer, som t.d. sol-, vind-, bølge og tidevatnsenergi. Avgjerande for å få ein meir miljøvennleg energipolitikk er å få til energiøkonomisering og utvikle energiproduksjon som i mindre grad fører til klimaskadelege utslepp eller overbelastar naturen på anna vis. Ein høgare pris på energi vil verke til ei slik utvikling. Som ein av dei største eksportørar av olje og gass i verda må Noreg både ta ansvar for å medverke til eit høgt prisnivå på olje og gass og å investere i forskning på meir miljøvennlege energikjelder.

Ved eksport av energi frå Norge må det vere eit mål at denne eksporten samla sett fører til meir miljøvennleg energiproduksjon.

Olje- og gassressursane på norsk sokkel har lenge hatt ei særstilling i norsk økonomi både som økonomisk verdi på verdsmarknaden, og i form av dei økonomiske ringverknader utbyggingar på sokkelen gjev. Venstre meiner at både økonomi og miljøomsyn talar for at utvinningstakta av desse ressursane vert bremsa.

Vasskraftressursen har gjennom industrialiseringa av Noreg vore vår viktigaste naturressurs. Denne ressursen har framleis eit stort økonomisk potensiale, m.a. gjennom den verdiauken som bør ligge i elektrisitet frå vasskraft ved krav om reinare energiproduksjon. Norsk energipolitikk må knytast til målet om å redusere radioaktivt trugsmål frå atomkraft i nærområda. Eit norsk energioverskot kan, ved sidan av kompetanse og investeringar i varslings- og tryggingstiltak, vere verkemiddel for å minke det radioaktive trugsmålet. Av omsyn til ressursane er det ikkje tenleg at energikrevjande næringar får subsidiar frå det offentlege gjennom låge energiprisar. Dersom det offentlege ynskjer å subsidiere einskilte næringar bør det skje gjennom direkte budsjettoverføringar. Subsidiert gjennom låge energiprisar undergrev ei målsetjing om mindre og meir miljøvennleg energiforbruk, det forseinkar ei omlegging av produksjon og utvikling av ny teknologi, og er ikkje i tråd med prinsippet om at ressurs- og miljøkostnader må reknast inn i kostnaden på innsatsfaktorane i produksjonen.

Marknadsmekanismer i miljøkampen

Den beste måten å verte kvitt eit miljøproblem på i eit samfunn der lønnsemd er det avgjerande kriteriet for produksjonslivet, er å lage rammevilkår som gjer at det ikkje løner seg å skape miljøproblem. Skal marknadsmekanismene fungere som drahjelp i kampen for miljøet, må fellesskapen setje ein marknadspris på dei verdiane som ingen eig men som alle er avhengige av: Rein luft, reint vatn, rein jord.

Det er umogeleg å vedta ein rett pris på kva det skal koste å forureine ein liter vatn, ein kubikkmeter luft eller ein kvadratmeter matjord. Men prisane må setjast i høve til målet: å tvinge fram ei endring av produksjon og forbruk slik at ressursane ikkje vert utarma. Styresmaktene må gje klare signal om ein ambisiøs, heilskapleg og langsiktig miljøpolitikk for framtida slik at næringslivet skal kunne tilpasse seg nye rammevilkår, m.h.t. teknologiutvikling, investeringar, produktutvikling og lokalisering.

I tillegg til at fellesskapen gjennom utforminga av rammetilhøve skal påverke produsentar til å vere miljøvennlege, må den einskilte som forbrukar stimulerast til å ta miljøansvar i sitt personlege forbruk.

Å ta i bruk marknadskreftene i miljøkampen ved å påverke dei gjennom skattar og avgifter vert ein krevjande politisk prosess fordi resultata vil føre til samfunnendringar som påverkar alle menneske. Å bruke marknaden med effekt i miljøpolitikken vil ikkje stille mindre men større krav til evna vår til å lyfte saman for felles mål.

Ingen veg utanom demokratiet

Miljøutfordringane er store, og krava er høge både når det gjeld rask handling og omfattande omlegging av politikken. Men det finnest ingen snarveg til løysingar ved å gå utanom demokratiske prosessar. Fordi oppgåvene krev handling frå alle må også alle trekkast med gjennom politiske prosessar om resultata skal verte gode nok.

Slik Storting og regjering har ansvar for at Noreg løysjer eigne miljøproblem også for å kunne verke til å løyse globale miljøproblem, må kommunestyre og fylkesting ta ansvar både for eigne miljøproblem og for å samarbeide med nasjonale styresmakter om å fylle nasjonale miljømålsetjingar.

I den grad dei lokale miljøproblema heng saman med nasjonale eller grenseoverskridande miljøproblem, er dei ei nasjonal politisk oppgåve.

Ressursar som er nasjonale verdier og grenseoverskridande eller nasjonale forureiningsproblem, må omfattast av nasjonal planlegging og styring. Det gjeld t.d. samla

plan for vassdragsvern, vern av det biologiske mangfaldet og uberørte naturområde, tiltak for utslepp av klimagassar og miljøgifter. Både lokale miljømål og nasjonale minstemål skal bidra til å fremje dei nasjonale målsetjingane for miljøpolitikken,

Lokale styresmakter må ha verkemiddel for å kunne motsette seg nasjonale og regionale planar som får negative konsekvensar for miljøsituasjonen lokalt. Dei må og kunne stille særlege krav til næringsverksemd tilpassa lokale tilhøve og ha høve til å krevje inn særskilde lokale avgifter for å hindre lokal forureining t.d. gjennom bomringar.

I planarbeidet må det stillast krav til samla og langsiktige vurderingar av korleis bumiljø, produksjonsareal og servicetilbod skal fungere saman mest mogeleg miljøvennleg. Eit mål må vere å legge til rette for å minke transporten av gods og menneske i dagleglivet. Eit anna mål er å skjerme bumiljø for støy og luftforureining. Eit tredje mål er å legge til rette for at den einskilde sjølv skal ha høve til å velje ein miljøvennleg livsstil.

Økonomisk politikk

Den økonomiske politikken skal påverke økonomiske verksemda i samfunnet slik at den fremmer dei overordna politiske måla. Den økonomiske politikken har to hovuddimensjonar. Den eine gjeld heile den nasjonale økonomien. Den andre gjeld den delen av denne som høyrer det offentlege til, og som blir styrt gjennom dei årlege statsbudsjetta. Ein sunn statsøkonomi er berre eit naudsynt verkemiddel for å nå andre mål og er i seg sjølv ikkje viktig.

Tæring etter næring

Ein nasjonaløkonomi må vere slik at han over tid er sjølvforsynt, d.v.s. at nasjonen ikkje lever på forskot eller hevdar seg økonomisk gjennom eit urettvist handelsmønster med omgivnadene. Prinsippet må vere å setje tæring etter næring. Verdier skal skapast før dei kan brukast. Forbruket må ikkje vere så stort i høve til produksjonen at det forringar produksjonsgrunnlaget, eller hindrar ei kapitalfornying.

Det same kravet om balanse som vi må stille til nasjonaløkonomien, må vi og stille til statsfinansane. Inntektssida og utgiftssida på statsbudsjettet må balansere over tid, og renteutgiftene til staten må aldri verte ein stor utgiftspost. At staten går med underskot for eit avgrensa tidsrom kan vere eit eigna verkemiddel på kort sikt, t.d. for å kunne gjere spesielle investeringar eller motverke svingingar i økonomien. Men går staten med underskott i ei årrekkje, vert den økonomiske handlefridomen mindre.

Som eit lite land med ein open økonomi, kan den økonomiske stillinga for Noreg ikkje avvike særleg i høve til våre europeiske naboland, utan at det verkar inn på økonomien. Noreg må arbeide for å ha ein solid statsøkonomi og låg inflasjon for å kunne oppretthalde tiltru til stabil valutakurs og for å ha eit lågt rentenivå i høve til omverda. Dette er avgjerande for at næringslivet skal ha rammevilkår som gjer det mogeleg å konkurrere på likefot med produsentar i andre land.

Oljeøkonomi og budsjettpolitikk

Norsk økonomi og norsk velferd er vorten svært avhengig av store inntekter frå utvinning og sal av olje og gass. For Venstre er det eit mål at nasjonen vert mindre avhengig av desse inntektene av omsyn til næringsutviklinga totalt sett, av omsyn til den høge risikofaktoren når ein stor del av økonomien er knytt til oljepris og dollarkurs, og av omsyn til ei økologisk forsvarleg ressursutnytting. Både økonomi og økologi talar difor for ein stram budsjettpolitikk.

For Noreg er dette særskild viktig fordi det kviler store forpliktingar på velferdsstaten for mange år framover, særleg gjeld det alderspensjonar frå Folketrygda. Ein stor del av inntektsveksten som måtte kome vil gå til å dekke opp desse forpliktelsane.

Venstre vil stå for ein budsjettpolitikk der auka inntekter i stor grad vert sett av for å klare forpliktelsar som velferdsstaten har teke på seg for mange år framover. Det vil og få store skadeverknader på økonomien om store inntekter frå olje- og gassverksemda med ein gong

vert sett inn i den norske nasjonaløkonomien. Nivået på sparinga må avvegast mot behov for fornuftige investeringar i produksjon- og arbeidsplassar i Noreg. Nye velferdstiltak må i stor grad setjast i verk ved å omfordele innanfor dei økonomiske rammene som det offentlege har i dag.

Fordeling av gode

For å nå målet om fridom for den einskilde og stor grad av personleg valfridom, er det naudsynt at det i samfunnet finn stad ei omfordeling av ressursar og deling av samfunnsgode. Det viktigaste er at det i samfunnet er lik tilgang på grunnleggjande velferdsgode som helsetilbod, sosial omsorg og skule- og utdanningstilbod, og at det er lønna og meningsfylt arbeid for alle som ynskjer det. Men det må og finne stad ei utjamning ved finansieringa av velferdsgode gjennom skatte- og avgiftssystemet og gjennom direkte overføringar over offentlege budsjett til grupper, sektorar eller geografiske område som har særskild bruk for det.

For Venstre er det eit mål å jamne ut noko av den store økonomisk skilnaden som er mellom generasjonane. Unge i etableringsfasen kan både ha høg utdanningsgjeld, store etableringskostnader, og høge utgifter som fylgjer med barn. Dei som har vore i arbeidslivet nokre år har gjerne nådd eit høgare lønsnivå samstundes som utgiftene er mindre. Særskilde tiltak, som ein statleg husbank for den første heimen, god studiefinansiering, barnetrygd og permisjonsordningar skal verke til både generasjonsutjamning og tryggare vilkår for barnefamiljar.

Arbeidskrafta til den einskilde tilhøyrrer individet. Men samstundes er arbeidskrafta til menneska den største ressursen samfunnet har. Difor er det i fellesskapen si interesse å syte for at ingen som ynskjer å arbeide vert stengde ute frå arbeidsmarknaden.

Venstre ser det og som ein individuell rett at den som ynskjer arbeid ikkje over lang tid skal haldast utanfor arbeidsmarknaden. Det er særleg viktig at ein i den økonomiske politikken arbeider for at ungdom skal ha gode mogelegheiter på arbeidsmarknaden.

Skatte og avgiftspolitik

Venstre vil legge om skatte- og avgiftspolitikken for å få eit skifte frå raud skatt på arbeidsinnsats og bruk av arbeidskraft til ein grøn skatt på bruk av naturressursar og på forureining.

Skattar og avgifter må krevjast inn for å dekke dei løpande utgiftene til staten. Eit grunnleggjande krav til skattesystemet er at det blir oppfatta som rettvist ved at skattane blir fastsett på ein måte som skattytarane oppfattar som forståeleg og i samsvar med grunnleggjande økonomiske prinsipp. Det må hushaldast nøkternt med utgiftene til staten for at skattenivået ikkje skal verte for høgt, og for ikkje å få ineffektivitet i økonomien, som t.d. ein stor svart økonomisk sektor. Det er viktig at innbyggjarane har gode kunnskapar om korleis skattepengane vert brukte, og at kontrollen med statsutgiftene er god slik at det er moralsk tilslutnad til skatteinnkrevjinga.

Etter Venstre sitt syn bør ein revisjon av skatte- og avgiftssystemet føre til at vi står att med desse hovudgruppene, i tillegg til person- og bedriftsbeskatning:

- Grunnrentebeskatning av avkasting av naturressursane
- Avgift på forureining av luft, vatn og jord.
- Meirverdiavgift for å skattleggje forbruk
- Særskilde helseavgifter på tobakk og alkohol.

Avgifter på forureining og miljøskadelege utslepp frå produksjon og forbruk vil ha to formål. Det eine er at meirkostnaden som miljøavgifta gir skal gjere det lønnsamt å investere i reinsetiltak og utvikle ny teknologi for den einskilde verksemda. Det andre er at avgift på utslepp fungerer som ei betaling til fellesskapen for bruk av naturen.

Både kostnaden ved innføring av miljøtiltak og avgift på dei utslepp som vert att, forplantar seg vidare til prisen på sluttproduktet, og gir dermed eit betre uttrykk for kva produktet

kostar, og fører til ei tilpassing av forbruket. Til sjuande og sist vert det forbrukaren som betaler for miljøskaden. Dei verksemdene som ligg lengst framme i miljøvennleg produksjon vil vinne fram i konkurransen.

Å utnytte naturressursane gir verdiar som bør kome fellesskapen til gode. Fellesskapen får nytte godt av desse ressursane ved at det vert skapt arbeidsplassar i produksjon, distribusjon og sal av varer som bygger på naturressursar. Tilbodet av varer og tenester er dessutan i seg sjølv eit gode for fellesskapen.

Etter Venstre sitt syn vil det og vere ei fornuftig og rettvis inntektskjelde for samfunnet å hente inn meiravkastinga knytt til utnytting av naturressursar gjennom grunnrentebeskatning. Prinsippet er at samfunnet skal kunne trekke inn den meiravkastinga av kapitalen som tilgangen på og bruk av særleg verdifulle naturressursar gjev i høve til kapitalavkastinga i andre verksemdar.

Eit prinsipp om grunnrentebeskatning på felles naturressursar påverkar heilskapen i skattepolitikken ved at inntekt frå denne skatteformen vil kunne verte ein viktig del av staten sine inntekter, og gje handlingsfridom til å setje ned andre skattar og avgifter.

På nokre område vil grunnrentebeskatning representere noko heilt nytt, medan det på andre område finnest ei form for grunnrente på naturressursar. T.d. fungerer den særskilde oljeskatten som grunnrentebeskatning av oljeressursen, medan el-avgifta kan omdefinierast til grunnrentebeskatning på vasskraftressursen.

Venstre vil arbeide for ei tilnærming mellom skattesatsane for arbeid og kapital, først og fremst ved å redusere skatten på arbeidsinntekter. Dette er viktig for å gjere arbeidskraft meir konkurransedyktig, og såleis gje arbeid til fleire.

Proessen med å utvide skattegrunnlaget ved å sanere skattefrådrag må halde fram, og målet på sikt er rein bruttoskatt med stort botnfrådrag og med same skattesats for alle inntekter. Arbeidsgjevaravgift fungerer som ein særleg skatt på arbeidsinnsats, og kan ikkje sameinast med eit mål om arbeid til alle og mindre miljøbelastning. For Venstre er det difor eit mål å fjerne denne avgifta, og heller sikre folketrygda inntekter gjennom miljøavgifter og skatt på forbruk.

Formuen vart allereie skattlagt då han vart bygd opp, gjennom skatt på inntekt.

Formueseigaren må og betale skatt på avkasting frå formue. Ein særskild skatt på formuen i seg sjølv verkar difor urimeleg. Venstre ser og på det at den einskilde bygger opp ein formue som nyttig for økonomien: det skaper tryggleik for den einskilde, og det er eit bidrag til å bygge opp kapital for produktiv verksemd. Spørsmålet om formuesskatt må likevel sjåast i ein heilskap, der utforminga av det samla skatteopplegget og ei nyttevurdering av korleis det offentlege på ein best mogeleg måte kan hente inn tilstrekkelege skatteinntekter er med i vurderinga.

Tryggleik for hus og heim er ein grunnleggjande verdi i samfunnet. Bustaden er først og fremst ein heim og ikkje eit skatteobjekt. Det er ein kvalitet ved det norske samfunnet at ein så stor del av befolkninga bur i ein bustad dei eig sjølv. Venstre finn det urimeleg at det skal vere inntektsskatt på å bu i eigen bustad, og går inn for å fjerne denne.

Miljøvenleg og nyskapande næringsliv

For den norske nasjonalformuen er det nokre problemstillingar som i åra framover vil vere heilt sentrale: Vi må bruke oljeinntektene på ein slik måte at vi ikkje tærer på nasjonalformuen ved eit høgare forbruk. Den andre problemstilling heng saman med denne. Som ein nasjon som er særskild rik på naturressursar, er det særleg viktig at vi vidareutviklar den viktigaste delen av nasjonalformuen: Menneskekapitalen. Det betyr at vi må investere i kunnskap og arbeidsmogelegheiter.

Smått er godt

For å nå målsetjingar om sunn økonomi, berekraftig utvikling og arbeid for alle som ynskjer det, vil Venstre satse på småbedriftene. Det er i dei små bedriftene at nyskaping og auke i arbeidsplassar skjer. Det er eit sosial-liberalt grunnsyn at det einskilde mennesket sin

skapande innsats har stor innverknad på samfunnsutviklinga. Venstre trur at denne innsatsen best får komme til rette i det økonomiske liv ved at det vert lagt til rette for at det er lett å starte egne verksemdar, ved at det personlege og aktive eigarskapet til bedriftene vert verdsett av samfunnet, og ved at det ikkje vert lagt unødvendige byråkratiske hindringar i vegen. Venstre vil redusere skjemaveldet og fjerne unødvendig diskriminerande ordningar for småbedrifter med aktive eigare, som delingsmodellen i skattesystemet. Det er meiningslaust når aktivt eigarskap, der eigaren eller eigarane sjølv er med i drifta, skal skattleggjast hardare enn andre næringsverksemdar. Det aller viktigaste tiltaket for redusert skjema- og rapporteringsbelastning er å styre unna kompliserande politiske vedtak. Dette er eit grunnleggjande liberalt prinsipp.

Gjennom lågare skatt på arbeidsinntekt, og ved å skape gode rammevilkår for småbedrifter, vil Venstre syte for at det er gode vilkår for tradisjonell vareproduksjon av høg kvalitet i Noreg, både for innanlandsmarknaden og for eksport. Det er eit viktig næringspolitisk mål å få til ei høgare grad av innanlandsk vidareforedling av den råvarebaserte eksporten frå Noreg.

Den tenesteytande sektoren må få høve til å vekse gjennom friare regelverk, ved å få høve til å ta over oppgåver frå det offentlege, og ved å kunne produsere nye tenester for t.d. heim, kultur og miljøvern. Ved høgare priser på energibruk og råvareinnsats i produksjonen, vil det i samfunnet vere betre vilkår for små verksemdar som driv reparasjon og vedlikehald av varer.

Gjennomgåande miljøomsyn i produksjonen

Dei faktorane vi puttar inn i produksjonen kjem att som tenester og produkt, og forureining og avfall. Forureiningsmengder og avfall må minkast ved å stille krav til sjølve produksjonsprosessen og korleis varer og tenester vert brukte. Avfallet må gjenbrukast og attvinnast i størst mogeleg grad. Det er ei offentleg oppgåve å syte for forsvarleg handtering av den avfallsmengda som ikkje let seg utnytte vidare.

Slik forureiningssituasjonen er i verda, er det eit politisk og moralsk poeng at Noreg sjølv tek hand om sitt eige avfall. Prinsipielt må det likevel vere slik at det er kvaliteten på handteringa av avfallet som er avgjerande.

Prinsippet om at forureinaren skal betale vil ikkje kunne dekke alle problem knytt til forureining. Mange miljøgifter er så skadelege at forbod av bruk er det beste verkemiddelet. Det er avgjerande at miljøavgifter er utforma på ein måte som gir motivasjon for å fremje rett framferd frå produsentar og forbrukarar, og ikkje t.d. motiverer den som forureinar til å gøyme bort forureining og avfall.

Miljøavgifter skal stimulere både til reinsing av utslepp og til omlegging av produksjon. For einskilde næringar og verksemdar vil miljøavgifter føre til så store kostnader at det ikkje blir mogeleg å halde fram produksjonen. Det vil kunne kome i konflikt med andre sosial-liberale mål for samfunnsutviklinga, som å gje det einskilde menneske valfridom og høve til å omstille seg, og hindre at menneske over tid vert stengd ute frå lønna arbeid. I slike tilfelle må det vurderast å gi særskilde tilskot til omstilling av produksjonen for den einskilde verksemda, eller til utvikling av næringsstrukturen for lokalsamfunnet.

Det må rettast særskild merksemd mot verksemdar der risikoen for ulykke, eller konsekvensane av ulykke, er særleg stor. Det gjeld m.a. skipsfart og olje- og gassverksemda. Strenge lover, tryggingstiltak og omfattande beredskap i offentleg regi, og ei klar plassering av ansvar for skadeerstatning og reparasjon hos den ansvarlege verksemda må gjere det umogeleg av omsyn til lønsemd å gå på akkord med tryggleiken. Særskilde krav må stillast der vi veit at miljøet er særleg sårbart.

Produksjonsprosessar som har som restprodukt farlege stoff som ikkje lett seg bryte ned av naturen i overskodesleg framtid kan ikkje akseptast. Eit døme på det er elektrisitetsproduksjon ved kjernekraft. Utanom å vere ein miljøtrussel i vår tid skaper utnyttinga av atomenergien udetonerte miljøbomber for framtida og påfører neste generasjon

kostnader utan at dei har hatt høve til påverke avgjerdene eller har fått dele alle fordelar. Venstre er difor prinsipiell motstandar av atomkraft.

Teknologi og kommunikasjon

Noreg er eit økonomisk høgt utvikla land med høg velferd, bygd på verdiskapinga i landet og høge eksportinntekter. Skal Noreg framleis vere det i ein krevjande internasjonal konkurransesituasjon, er det avgjerande med satsing på utdanning, kompetanseoppbygging og forskning. Det er også avgjerande at næringslivet veit å ta i bruk den ressursen som arbeidskraft med høg utdanning er.

Ny teknologi gir mange fordelar i produksjonslivet og gjev m.a. høve til betre effektivitet og styring av ressursar i offentleg og privat verksemd. Det er ei offentleg oppgåve å syte for at Noreg får del i - og tar del i - den teknologiske utviklinga. Noreg må vere i fremste rekke når det gjeld forskning og utvikling av ny teknologi, utvikling av miljøvennlege produksjonsprosessar og produkt, og reinsetiltak og avfallshandtering.

Teknologiske framsteg er i stor grad til det gode for menneska, t.d. ved at maskiner tek over farlege eller særleg slitande arbeidsoppgåver. Negative sider ved innføring av ny teknologi, som at arbeidsplassar vert borte, som å vere usikker på å meistre nye arbeidsoppgåver, som verknader ved omlegging av produksjon for heile lokalsamfunn, må motverkast ved høve til omskolering, krav om god informasjon og høve til å påverke omstillingsprosessane.

Det er behov for ei større samordning av kommunikasjonspolitikken. Dei etatane som steller med kommunikasjonsspørsmål bør samordnast i eit departement. Målet må vere å få til ei betre planlegging, betre ressursutnytting og ei tettare samanknytting av heile landet. Det er ei særskild oppgåve å bygge ut gode kommunikasjonsliner for informasjonsteknologi som dekker heile landet.

Det må satsast systematisk på at transport skjer på ein mest mogeleg miljøvenleg måte. Mest mogeleg av godstransport må skje på skinner eller til sjøs. Så mye som mogeleg av persontransport bør skje kollektivt. Privatbilismen er ei kjelde til forureining og trafikkproblem, samstundes som bilen er eit naudsynt transportmiddel i eit land som Noreg. Det er eit mål å få ein kraftig reduksjon i forureining frå privatbilismen. Det må skje ved hjelp av kollektivsystem, ny teknologi, vegprising og begrensningar i biltrafikken, særleg i byar og tettstrok. Kollektivtrafikk og trafikksikkerhet må prioriterast framfor nye vegprosjekt.

Staten og næringslivet

Det er naturleg og viktig at det offentlege er engasjert i korleis næringsutviklinga er i landet. Gjennom utforming av rammevilkår og særlege tiltak kan staten stimulere til næringsutvikling. Frå ein sosial-liberal synsstad er det prinsipielt viktig å fremje ein mangfaldig næringsstruktur, at konkurransen er mest mogeleg fri i det vanlege næringslivet, og at dei nasjonale ressursane vert utnytta mest mogeleg fornuftig samla sett.

Einskilde næringar må seiast å ha ein særskild viktig status, og må difor underlegast særleg politisk styring. Dette gjeld næringar som har med forsyningssituasjonen for landet å gjere, som landbruk og fiske. Det gjeld og næringar som krev særskild politisk kontroll, som våpenproduksjon. Og det gjeld næringar som kan seiast å vere strategisk viktige for nasjonaløkonomien.

I den norske blandingsøkonomien er staten blitt ein større økonomisk aktør enn nokon gong tidlegare. Samstundes tek staten som eigar stadig mindre omsyn til politiske mål for samfunnsutviklinga. Det kan gje borgarane illusjon av styring, medan makta i realiteten blir konsentrert i forvaltninga og hos dei som er tilsett for å leie drifta.

Det er eit demokratisk problem når staten eig og driv vanleg næringsverksemd som driv etter marknadsmessige prinsipp. Gjennom eigarskapen kan staten verte bunden til særlege næringsinteresser, og såleis få svekke evna til å tenke heilskapleg og ta omsyn til mangfaldet av interesser. Det må arbeidast for eit jamnare blandingsforhold mellom den offentlege og

den private delen av økonomien. Dette er viktig for delinga av makt i samfunnet, og for at det i marknaden skal vere eit samspel av mange krefter.

Målet med direkte offentleg eigarskap må vere å ivareta økonomisk verksemd som marknaden elles ikkje kan løyse, t. d. særlege infrastrukturoppgåver, eller å forvalte viktige fellesverdiar. Statleg eigarskap må difor ha ei politisk grunngeving. Som langsiktig mål går Venstre inn for å avvikle aktivt offentleg eigarskap i verksemdar som ikkje er naudsynte for å ivareta politiske oppgåver.

Statseigde verksemdar bør i hovudsak organiserast som statlege forvaltningsverksemdar som har si oppgåve i å utføre politisk pålagde oppgåver. Dette vil vere knytt til å forvalte naturlege monopol, eller produsere tenester som av politiske grunnar skal vere likeverdige over heile landet.

Det er ikkje eit mål at statlege verksemdar på reine marknadsmessige vilkår, dels som monopol og dels i konkurranse med private, skal tilby produkt eller tenester som private kan gjere like godt eller betre. Det kan vere tenleg å skilje ut dei delane av offentlege verksemdar som driv i direkte konkurranse med private. Dette kan verke til å tydeleggjere oppgåvene. Staten har ei viktig oppgåve i å forvalte fellesskapens midlar på eit vis som gjev best mogleg avkasting. Dette vil og omfatte oppkjøp av eigarposter i næringsverksemdar.

Heile landet må haldast i hevd

Grunnlaget for den busettinga vi har i heile Noreg er knytt til dei naturressursane som finnest, og utnyttinga av desse. Grunnlaget for at det i framtida framleis skal bu i folk i heile Noreg vil vere uløseleg knytt til dette: at ressursane vert forvalta forsvarleg, at det finnest eit økonomisk grunnlag for å utnytte dei, og at ein stor del av verdiane som vert skapt kan behaldast der verdiskapinga skjer.

Folk må i stor grad kunne bu der dei ynskjer å gjere det. Det er verdifullt at det finnest både spreidd og tett busetnad i landet, og for nasjonen er det viktig at heile landet er busett.

Venstre ser by og land som gjensidig avhengige av kvarandre, og vil arbeide for å motverke kunstige motsetningar mellom særlege by- eller bygdeintersesser. At det er godt å bu både i distrikta og i dei tette befolkningskonsentrasjonane er viktig for å skape ei balansert utvikling med minst moglege sosiale vanskar i heile landet. Både by og bygd har særskilde oppgåver og problem som krev eigna politiske løysingar. For samfunnet som heilskap er det viktig at alle ressursar som kan nyttast ut vert tekne i bruk for å nå dei overordna politiske målsetjingane.

I byane er det viktig at også sentrumsområda er levande buområde. Dette kan hindre utarming av bykjernen og vil minke transportbehovet til og frå byen. Byplanlegging, det offentlege servicetilbodet og trafikk-løysingar må difor legges til rette for at det kan verte etablert attraktive bumiljøer også i bysentra. Offentlege låne- og tilskotsordningar må bidra til at alle kan skaffe seg ein bustad av god standard.

Tendensar til sterkare konsentrasjon av busetting bør motvirkast med ein målretta politikk for levedyktige distrikt. Denne politikken bør ha desse berebjelkar i framtida:

Landbrukspolitikk, fiskeri- og havbrukspolitikk, offentlege tenester, statlege arbeidsplassar, infrastrukturen, personretta tiltak og tiltak for næringsutvikling. Næringsutviklinga må fremje mangfald og nyskaping og bygge på dei ressursane som er i lokalsamfunna.

Landbruk og fiskeri skal vere ein integrert del av økonomien og ha som hovudmål å sikre norsk matvareproduksjon. Jordbruks- og fiskeripolitikken må bygge både på produksjonstilskott og tilskott til å utføre særskilde samfunnsoppgåver som beredskapsomsyn og vern av kulturlandskap. Tilskotsordningane må ta sikte på å fremja eit mest mogeleg miljøvennleg jordbruk, og ein struktur i fiskeria som sikrar eit spreitt busetnadsmønster med små einheiter både på fangst- og foredlingssida.

Overføringane til landbruket må leggjast om frå å premiere intensiv drift, til å premiere fornuftig ressursbruk.

Dei offentlege tenestene som helse-, omsorg og skuletilbod skal vere likeverdige i heile landet. Inntektsfordelinga mellom kommunane og minstestandardar for desse tilboda må syte for at dette er moglege. Statlege arbeidsplassar skal ikkje konsentrerast kring dei største byane, men

nyttast til å gi også distrikta ein anna type arbeidsplassar enn dei tradisjonelle. Det er derfor eit mål å spre statlege arbeidsplassar meir rettvist – også ved bruk av moderne teknologi. Infrastrukturen skal vere likeverdig over heile landet ved at alle innbyggjarar skal ha tilgang til post- og teletenester til lik pris, og ved at den einskilde og verksemdar skal kunne få oppfylt rimelege krav til kommunikasjonar.

Personretta verkemiddel er viktig for at personar med særskild kompetanse skal busette seg der det er bruk for dei. Særskilde skattefordelar i utkantstrok, og høg kvalitet på offentlege tenester er døme på verkemiddel som gjer det attraktivt å flytte dit det finnest oppgaver.

Samene i Norge

Samene er et eget folk med en egen kultur. De er Norges urbefolkning i følge internasjonal rett. Norge har et særlig historisk ansvar for samekulturen, fordi den største andelen av samebefolkningen bor i Norge, og fordi samekulturens framtid beror på de vilkår den får her. For å bevare og utvikle samisk språk og kultur, er det spesielt viktig å gi alle samiske barn mulighet til å lære sitt eget morsmål, uansett hvor i Norge de er bosatt.

Statens ansvar overfor den samiske kultur gjelder ikke bare vern av de idéelle kulturytringer, som undervisning, litteratur og kunst. Det gjelder også det materielle kulturgrunnlaget, slik at samene får de nødvendige økonomiske og fysiske vilkår for å kunne sikre og utvikle sin kultur.

Reindriften er den sentrale samiske næring og den viktigste kulturbærer. Men også annen tradisjonell ressursutnyttelse må ha rettsvern i den grad den er en del av samenes kulturgrunnlag. Det er viktig å sikre en økologisk basert reindrift.

Bruksretten til naturressursene i de samiske kjerneområdene må i første rekke sikres lokalbefolkningen, og kan ikke gis på individuell etnisk grunnlag.

Forvaltning av ressursene må ligge på folkevalgt nivå og praktiseres slik at også allmenningsretten sikres. Sametinget må gis større ansvar for samisk utdannings-, kultur og næringspolitikk innenfor de rammer som det norske Storting fastsetter.

6 Menneskenes Verden

prinsipper om det internasjonale samfunn

Et liberalt verdensbilde

Enkeltmennesket og landegrensene

Hensynet til det enkelte menneskes rettigheter må være overordnet hensynet til en stats rett til fritt å vedta lover og utøve myndighet over innbyggerne innen sitt territorium. Et statsstyre har legitim myndighet over sine innbyggere når det er demokratisk og bygger på respekt for menneskerettighetene.

Inndelingen av verden i suverene territorialstater må aldri overskygge det faktum at alle mennesker, uansett kjønn, religion, hudfarge, språk og etnisk avstamning er like mye verd. For den liberale knytter menneskeverdet mer sammen enn statsgrensene setter skiller.

Mennesker skal kunne bevege seg fritt mellom landegrensene, når det skjer i respekt for det enkelte lands lover. Et lands innbyggere har likevel utfra egen interesse, rett til å regulere opphold og bosetting i landet av hensyn til landets sikkerhet, økonomi eller andre forhold. Utøvelsen av denne suverene statsretten må skje på en slik måte at det ikke krenker statens egne innbyggere, eller virker som en vilkårlig og fremmedfiendtlig utestengning av mennesker fra andre land.

Retten til å begrense innreise og opphold kan bare forsvares når det samtidig holdes i hevd en uomtvistelig rett for enkeltmennesker til å flykte fra et land til et annet for å slippe bort fra forfølgelse og terror.

Nasjonalstaten

Idéen om at en nasjon, i betydningen en folkegruppe med klare kulturelle fellestrekk bosatt på et avgrenset område, skal ha råderett over sitt territorium og treffe sine egne politiske valg, har vært viktig for utviklingen av demokratiske styreformer. Den innebar enhet mellom befolkning og stat ved at staten skulle tilhøre og styres av befolkningen.

Nasjonalstaten som idé krever bestemte tilpasninger dersom den skal være forenlig med et liberalt verdigrunnlag. Som et liberalt parti avviser Venstre den kulturelt ekskluderende nasjonalstaten, men slutter opp om den politisk inkluderende nasjonalstaten. Det betyr at Venstre ser på alle som er bosatt innen en stats grenser som likeverdige medlemmer av nasjonen eller befolkningen. Alle skal ha de samme rettigheter og plikter.

Det verdifulle i idéen om nasjonalstaten er at staten blir noe mer enn bare en teknisk ordning mellom innbyggerne i et avgrenset territorium; staten blir også uttrykk for fellesskap og samhörighet mellom innbyggerne. Statsborgerskap innebærer plikter og rettigheter i det norske samfunn, og skal kunne oppnås av enhver som oppfyller krav til botid i Norge eller har en forelder med norsk statsborgerskap, og som har utvist respekt for norsk lov. Det skal ikke knyttes krav om språkferdigheter til statsborgerskap.

Nasjonalstaten i sin liberale form skaper et særlig godt demokratisk grunnlag for statsstyre ved at den enkeltes politiske handling ikke bare gjelder forholdet mellom den enkelte og myndighetsorganer, men ved at den enkelte handler politisk som del av et folkelig fellesskap. Aggressiv nasjonalisme er i strid med all liberal tankegang. Men sunn patriotisme og følelse av tilhørighet til land og stat er forenlig med en sosial-liberal forståelse av forholdet mellom innbygger og stat.

Internasjonalt samarbeid

Verdens land og regioner er nært knyttet sammen i kulturelle, økonomiske og politiske forhold. Men det internasjonale samfunn er mer enn forhold mellom stater og organisasjoner av stater. Det er også kontakten og samvirket mellom enkeltmennesker, organisasjoner, institusjoner og bedrifter over landegrensene. En politikk som handler om internasjonale spørsmål får derfor to dimensjoner.

Det ene er hvordan det norske samfunn utvikler seg og framstår som del av en tett forbundet verden. De handlinger som i utgangspunktet er innenrikspolitiske, er også med på å prege verden.

Ut fra en oppfatning av at det finnes et internasjonalt samfunn uavhengig av forholdet mellom statene, er det viktig å stimulere til samtaler mellom folk over landegrensene på alle områder og på alle nivåer. Norge må som samfunn knytte nye og videreutvikle gamle kontakter med omverdenen slik at folk flest og ikke bare politikere snakker sammen og får kunnskap om og forståelse for hverandres situasjon.

Den andre dimensjonen handler om hvordan den norske stat deltar i og ønsker å bidra i de mange former for organisert samarbeid mellom statene.

Målet med det internasjonale samarbeid er å løse konkrete problem som angår flere land, forebygge konflikter, og øke menneskers mulighet til å skape sine egne gode liv. Et velutviklet internasjonalt samarbeid gir også verdifullt fordi mennesker fra alle verdenshjørner med det styrkes i følelsen av å høre sammen som deler av den samme menneskeslekten.

Det internasjonale samarbeidet handler om respekt for menneskerettigheter, miljøspørsmål, fattigdomsproblem, demokratisk utvikling, økt samhandel og arbeidet for fred.

Venstre mener derfor at det internasjonale samarbeid i all hovedsak må bygge på et samarbeid mellom suverene stater. Det gir det beste grunnlaget for at også det internasjonale samarbeidet er dypt rotfestet i folkeviljen hos de samarbeidende land.

På enkelte områder vil det kunne være riktig at de enkelte stater frasier seg myndighet ved at beslutninger for de avtalebundne parter taes gjennom flertallsavgjørelser. Det gjelder på områder der individets rettigheter er overordnet statenes suverenitet, eller på områder der den enkelte stat i særlig liten grad kan sies å ha rett til uavhengighet. Internasjonale avtaler om miljøvern, ressursforvaltning og respekt for menneskerettigheter må derfor på avgrensede felt kunne omfattes av overnasjonalitet.

Norge og Norden

Våre naboland i Norden er et naturlig og viktig samarbeidsområde for Norge. Det nordiske samarbeidspotensialet er langt fra utnyttet. De sikkerhetspolitiske vanskelighetene som tidligere hemmet det nordiske samarbeidet var et større problem enn det faktum at de nordiske land har valgt ulik tilknytning til EU.

Nordisk arbeid er basert på det folkelige engasjement noe som gjør det viktig at den nordiske parlamentarikerforsamling ikke blir svekket til fordel for uformelle ministermøter.

På sine spesielle forutsetninger har de nordiske samfunn tilført verdenssamfunnet en erfaring ved sine dypt forankrede demokratiske styringsordninger og godt utbygde velferdsordninger. Det styrker muligheten for å videreutvikle den nordiske modellen om de nordiske land kan samarbeide tettere seg i mellom og overfor land som vil bygge ut et demokrati med høy deltagelse og med universelle velferdsordninger.

De nordiske land bør inngå forpliktende miljøpolitisk samarbeid ved siden av andre internasjonale samarbeidsavtaler. Det gjelder særlig energipolitisk samordning med sikte på å bygge ned atomkraft i nordiske land og forebygge atomtrusler fra Russland og Øst-Europa. EØS-avtalen sikrer felles nordiske regler for kapital- og arbeidsmarkedet og for mesteparten av produksjonslivet. De nordiske land må i tillegg ta sikte på å styrke det nordiske økonomiske samkvemmet i utbyggingen av kommunikasjoner og infrastruktur, og gjennom den næringspolitikk som fremmes.

På kulturområdet er det viktig å sikre en bred kulturutveksling og gode vilkår for samarbeid innen film- og fjernsynsproduksjon og oversettelse av litteratur.

På den nordiske dagsorden må også stå utenrikspolitiske rådslagninger både i forhold til EU og EØS-samarbeidet. Norden må arbeide for sterke bånd til de baltiske land og en aktiv integrasjonspolitik i forhold til Russland og det øvrige Øst-Europa. Innen FN-systemet og i andre internasjonale forum må de nordiske land utvikle en nordisk arbeidsdeling, der de

nordisk land som er EU-medlemmer kan målbære felles-nordiske synspunkter innenfor EU, mens de land som står utenfor kan målbære felles-nordiske synspunkter i de sammenhenger der EU-medlemmene er bundet av EUs felles politikk.

Norden har tradisjon for og bør videreutvikle samarbeidsprosjekt i forhold til handel og bistand med den tredje verden.

Avslutningen av den kalde krigen med oppløsning av både Østblokken og Sovjetunionen, sammen med det fortettede samarbeidet mellom landene i EU, tegner et nytt bilde av Nordens og Østersjøens strategiske og sikkerhetspolitiske plassering. For Norge vil det være en mulighet til å utvide sitt sikkerhetspolitiske grunnlag å delta i en bred rådslagning for Norden og Østersjø-regionen om et økonomisk og sikkerhetspolitiske samarbeid innen de rammer som NATO-medlemskapet setter.

Det må være en ambisjon for det nordiske samarbeidet på enkelte områder, som miljøpolitikk, forholdet til fattige land og spørsmål knyttet til utviklingen i Russland og Sentral- og Øst-Europa, på selvstendig grunnlag å kunne være med å sette dagsorden for det bredere europeiske samarbeidet.

Norge og Europa

Utviklingen i Europa er preget av faktorer som skaper usikkerhet. Det gjelder spesielt en voksende nasjonalisme med aggressive trekk og med krenkelser av menneskerettigheter som følge. Men den preges også av utviklingstrekk som skaper positive muligheter: Demokratiet står sterkere enn noen sinne i verdensdelen, og økt økonomisk samkvem legger grunnlag for en fredelig sameksistens.

Venstre vil i Europapolitikken sette fokus på demokratiske verdier, og at Europa bevarer sitt særpreget som et mangfold av selvstendige stater.

Menneskerettigheter

En fredelig utvikling der menneskerettighetene respekteres er det viktigste for samarbeidet mellom statene i Europa. Landene i Europa må utvikle et fungerende internasjonalt rettssystem når det gjelder brudd på menneskerettigheter. Ikke bare de enkelte nasjonale myndigheter, men også individer, må kunne dømmes og straffes av en europeisk menneskerettighetsdomstol. Det er aktuelt under borgerkriger eller borgerkrigslignende tilstander og i tilfeller av forbrytelser mot menneskeheten.

En fredelig utvikling der menneskerettighetene respekteres er det viktigste for samarbeidet mellom stater. I Europa, med vår kulturelle og politiske bakgrunn, må vi føle et særlig ansvar for å utvikle et fungerende rettssystem når det gjelder brudd på menneskerettighetene.

Europas land må sammen løse flyktningeproblemer på egen jord. Det er flyktningeproblemetets omfang som bestemmer hvor stor innsatsen må være. Å opprettholde nødhavner for mennesker som er på flukt fra krig, tortur og forfølgelse er en uatskillelig del av respekten for menneskerettighetene. Europa mister sitt moralske grunnlag dersom innbyggere på kontinentet ikke klarer å unnsnippe tortur og forfølgelse fordi andre europeiske land stenger grensene.

Asylretten må praktiseres slik at den gir reell beskyttelse for mennesker som flykter fra forfølgelse p.g.a. sine politiske, religiøse eller andre oppfatninger. Opphold på humanitært grunnlag må også gis etter intensjonen; at menneskelige hensyn skal gi grunnlag for midlertidig opphold. Norge kan ikke ha en politikk der asylretten praktiseres så strengt at landet i praksis utelukkes som asylland, og der heller ikke opphold på humanitært grunnlag gis når det er rimelig grunnlag for det. Det undergraver respekten for menneskerettighetene i det internasjonale samfunn.

Med de spenninger og konflikter som finnes mellom befolkningsgrupper i Europa, særlig i det tidligere Sovjet-dominerte området, er det avgjørende for en fredelig utvikling at det internasjonale samfunn opptrer samlet og prinsipielt overfor både anerkjente myndigheter og de folkegrupper som måtte framsette krav om suverenitet og løsrivelse.

Befolkningen på et territorium skal ha en suveren rett til å bestemme over seg selv. Men det er tre krav som må oppfylles dersom man skal kunne støtte en befolknings krav om suverenitet. Det ene er at det styret som etableres respekterer menneskerettighetene. Det andre er at et ønske om suverenitet kommer fram som resultat av en demokratisk prosess der hele befolkningen er delaktig. Det tredje er at løsrivelsen skjer gjennom fredelige forhandlinger med eksisterende myndighet, når dennes suverenitet i utgangspunktet er anerkjent.

Samhold om sikkerhet

Det overordnede målet er å skape en all-europeisk sikkerhetsordning under kontroll av FN. På veien mot en all-europeisk sikkerhetsordning må Norge arbeide for et tett samarbeid som omfatter flest mulig av de europeiske land. En konsekvens av dette er at Norge arbeider for at Organisasjonen for Sikkerhet og Samarbeid i Europa (OSSE) skal få økt betydning. Rammene om den sikkerhetspolitiske situasjon i Europa er dramatisk forandret etter Sovjet-blokkens oppløsning. Norge må støtte opp under den demokratiske utvikling som finner sted i mange land og trekke flest mulig land med i kollektive og forpliktende sikkerhetsordninger. Partnerskap for Fred er en positiv videreutvikling av NATOs rolle og betydning. Ved dannelsen av og utviklingen av sikkerhetspolitiske allianser er det viktig både at allianser kan skape sikkerhet mot trusler utenfra, men også at alliansen kan virke konfliktdempende overfor de parter som inngår i alliansen. I begge disse perspektivene er det viktig at de sterke bånd mellom Vest-Europa og USA beholdes og bygges videre ut. Det er positivt at NATO har omdefinert sin rolle og har innarbeidet fredsbevarende og fredsskapende oppgaver i sin strategi. Det er en styrke for NATO å knytte Øst-europeiske land og spesielt Russland så tett som mulig til alliansen.

Miljøsamarbeid

Målet for miljøpolitisk samarbeid i Europa er både å få bukt med Europas miljøproblemer, og å få verdensdelen til å legge beslag på en mindre del av verdens ressurser. Det er om å gjøre å få til forpliktende avtaler om reduserte miljøskadelige utslipp, og et samarbeid om miljøavgifter som vil bidra til en omstilling av næringslivet. Det er avgjørende for at den økonomiske integrasjonen skal være forenlig med en bærekraftig utvikling at det også på miljøområdet blir mest mulig like kjøreregler. Et land med lave miljøkrav vil for mange produkter ellers kunne få konkurransefortrinn i et åpent marked og slik være en bremse på både den økonomiske og den miljømessige utviklingen i Europa. De vest-europeiske land må, i forhold til sentral- og Øst-Europa bidra, til en mer miljøvennlig produksjon i disse landene både ved å stille krav til produkter på markedet, og ved å gjennomføre økonomiske hjelpeprogrammer som letter overgangen til de krav som stilles. Vest-Europa har en særlig interesse i en koordinert innsats for å redusere den radioaktive trusselen fra Russland og Sentral- og Øst-Europa. Barentsregionen byr på interessante økonomiske og politiske muligheter for Norge. Det norske engasjementet må ha som forutsetning at utviklingen i regionen tar de nødvendige miljøhensyn i denne sårbare regionen, og at det er et hovedmål for arbeidet å redusere radioaktiv og annen forurensing fra Kola. En positiv økonomisk utvikling i hele regionen vil være et grunnlag for å få til dette, når det skjer på miljømessig forsvarlige premisser.

Økonomisk integrasjon

Som et bidrag til et fredelig Europa er det et mål å ha en åpen økonomi med høy grad av samhandel. Et mål for den økonomiske utviklingen er å integrere både Russland og sentral- og øst-europeiske land i en form for stor-EØS. Det politiske samarbeidet knyttet til gjennomføringen av et slikt frihandelsområde vil være en mulighet for å fremme krav om respekt for menneskerettigheter og minstekrav til miljøhensyn i produksjonen som vilkår for å delta.

Det er også nødvendig med regionale utviklingstiltak for å minke de sosiale og økonomiske ulikhetene mellom regioner i Europa.

EØS og et eventuelt stor-EØS må betraktes som en positiv mulighet for å oppnå en åpnere handel også med andre verdensdeler. Et europeisk frihandelsområde har et spesielt ansvar for at produsenter fra fattige land får adgang til det europeiske markedet.

Den europeiske union

I mange viktige spørsmål vil Den europeiske Union være den avgjørende faktor, og Norges politiske medvirkning vil kunne skje enten innen de rammer EØS-avtalen setter, i dialog med EU, eller direkte med de enkelte EU-land.

Norges tilknytning til EU må vurderes fortløpende i forhold til hvordan EU utvikler seg og hvordan Norges politiske situasjon i Europa blir i nær forbindelse med EU. Det avgjørende er å sikre norske borgere innflytelse over egen hverdag og å gi norske folkevalgte organ og norske myndigheter størst mulig påvirkningskraft på utviklingen i Norge og Europa.

Samtidig må kravet om åpne og demokratiske beslutningsprosesser ivaretaes.

Det er ikke ønskelig at Norge og Europa får en utvikling der den enkelte stats suverenitet svekkes ved at samarbeid mellom statene bygger på generell overnasjonalitet der overnasjonale organer får direkte lovgivningsmyndighet over den enkelte borger.

Venstre vil også legge vekt på at Europa må stå for åpenhet og samarbeid med resten av verden. Et samarbeid internt i Europa må ikke føre til at verdensdelen isolerer seg.

Spørsmålet om norsk medlemskap i EU kan bare avgjøres av Stortinget etter en ny folkeavstemning.

Europa må som en relativt rik verdensdel ta sin del av ansvaret for verdens flyktninger, og føre en forsvarlig miljø- og ressurspolitikk som gir rom for utvikling i den fattige del av verden, og for våre etterkommere. Disse verdiene må også ligge til grunn for den fortløpende vurderinga av utviklingen i EU.

Europa og kulturkonflikter

Det er tendenser til økt spenning mellom europeisk kristen kultur og islamsk kultur i de land der islam praktiseres som et verdslig politisk regime. Venstre vil advares mot en dogmatisering og generalisering av dette spenningsforholdet, og heller peke på det store mangfoldet som finnes når det gjelder politisk praksis både i islamske og kristne land. Det er og grunn til å peke på at kristendom og islam har mange felles verdier.

Men Venstre vil også motsette seg alle former for religiøs ekstremisme når dette slår inn i lovverk og statsstyre.

Det vil være ødeleggende for en positiv utvikling i det internasjonale samfunn om en konflikt mellom kristendom og islam får utvikle seg til noe mer enn enkeltstående konfrontasjoner.

Vest-Europa må holde fast på sine sentrale verdier som kulturell åpenhet, respekt for menneskerettigheter, og at dommer, enten de er juridiske eller holdningsmessige, aldri må felles over grupper, men bare over enkeltmennesker.

Norge og Verden

De globale politiske problemer er så omfattende og av en slik karakter at det får konsekvenser for alle mennesker om det ikke skapes løsninger. Samtidig er verdens samlede ressurser store. Muligheten for en positiv utvikling er absolutt tilstede.

Mulighetene ligger i politisk samarbeid basert på kunnskap og solidaritet, målrettet utviklingsarbeid og utvikling av institusjoner og prosedyrer for fredelig konfliktløsning. Et positivt eksempel på det er de nye handelspolitiske ordninger som ble gjennomført med den nye GATT-avtalen og etableringen av Verdens Handelsorganisasjon som et foreløpig sluttspunkt.

Norge må kreve at Verdens Handelsorganisasjon gjennom en ny forhandlingsrunde integrerer miljøhensyn i regelverket for internasjonal handel, og gjøre det mulig for et enkelte land å gå foran i miljøsaken uten å bli rammet av sanksjoner fra andre.

Den store globale utfordringen er nå å skape stabilitet rundt de voksende markedsøkonomiene. Dette er bare mulig dersom friheten på det økonomiske området også følges av frihet på det politiske området. Dersom markedene løper for langt foran demokratiutviklingen, kan det være fare for tilbakeslag til autoritære regimer.

Denne erkjennelsen får konsekvenser for Venstres utenrikspolitiske engasjement. En hovedutfordring blir å bidra til tiltak som stimulerer til stabilisering av verdens skjøre demokratier. Dette må skje parallelt med at verdens fattigste land gis muligheter til utvikling på egne premisser.

FN

FN bør spille en hovedrolle i utviklingen av det globale politiske samarbeidet. FN-systemet må styrkes med både økonomiske, politiske og militære ressurser. Venstre vil på flere områder utvide FNs oppgaver og myndighet. Stormaktenes vetorett i FN må begrenses for at FN i større grad skal ha tillit som uavhengig part for å gjennomføre de oppgaver organisasjonen i dag har, og nye oppgaver i fremtiden.

FN må styrkes finansielt ved at medlemslandene fyller sine forpliktelser, og at det iverksettes sanksjoner mot land som ikke yter sin del. Venstre går inn for en finansiering av miljø- eller utviklingstiltak i regi av FN gjennom en internasjonal skattlegging, f.eks. en miljøskatt på bruk av fossile brensler.

FN må ha ressurser til å rykke ut med et stort hjelpeapparat i spesielle nødssituasjoner.

Norge må også støtte opp om de store multilaterale programmene for utvikling, ved siden av å yte bistand direkte gjennom egne prosjekter.

Venstre ønsker at FN-organ på avgrensede områder innen menneskerettighetsspørsmål, miljøspørsmål og tiltak for økonomisk utjevning mellom land, skal ha mulighet til å iverksette tiltak gjennom flertallsvedtak, og mulighet til å gjennomføre sanksjoner mot land som ikke følger opp vedtakene.

FNs arbeid for flyktninger må styrkes og dimensjoneres i forhold til det store flyktningeproblem som finnes. Medlemslandenes må øke sine forpliktelser til å ta imot flyktninger via FN systemet.

En betydelig del av verdens væpnede konflikter er borgerkriger eller borgerkrigsliknende oppgjør. I slike konflikter er sivilbefolkningen i særlig grad utsatt, særlig når konflikten har utspring i etniske spenninger. I disse situasjonene er det helt nødvendig at det internasjonale samfunn beskytter sivilbefolkningen beskyttelse mot overgrep.

De konfliktforebyggende tiltak må fortsatt ha høy prioritet, i form av bl.a. fredsbevarende styrker og utstrakt diplomati i FN-regi. Men det er også nødvendig at FN har makt og myndighet til å gjennomføre fredsskapende oppgaver og beskytte sivilbefolkningen. Det betyr at FN med hjelp av våpenmakt skal kunne gå inn i konfliktområder for å beskytte sivilbefolkningen mot overgrep, eller for å bringe fram nødhjelp. FN må aldri oppleves som en militær trussel mot noe folkeslag. FNs egne styrker må derfor utelukkende ha fredsbevarende og humanitære oppdrag. Imidlertid bør FN kunne gi grupper av land mandat til å gå inn i konflikter med sikte på å opprette fred. FN må ha beslutningsregler i slike saker som sikrer bred legitimitet. Norge kan aldri delta i konflikter som ikke er en del av våre forpliktelser om solidaritet ved angrep mot NATO-land, uten grunnlag av et klart mandat fra FN.

Bedre levekår for verdens fattige

Situasjonen for en stor del av verdens befolkning er levekår på eksistensminimum. En betydelig del lever i en akutt og livstruende nødssituasjon.

Det er to forhold som i særlig grad står som politiske utfordringer for å gi disse mer verdige levekår. Det ene er å få til en bedre utnyttelse av verdens samlede ressurser med hensyn til å

dekke grunnleggende behov for flere mennesker. Det andre er å få til en bedre fordeling av ressursene og produksjonen for å løse fattigdomsproblemet. Bistand, gjeldslette og handel er de tre sentrale virkemidlene for å utjamne forskjellene mellom verdens fattige og rike.

Bistand

Hovedmålet med norsk bistandspolitikk er å gi det enkelte land mulighet til utvikling på egne premisser. Venstre vil ha et høyt norsk bistandsnivå, særlig overfor de såkalte lavvelferdsland.

Venstre vil opprettholde fattigdomsorienteringen i bistanden, og satse på tiltak for miljøvennlig utvikling som tar vare på naturgrunnlaget, tiltak for utvikling av demokrati og menneskerettigheter og kvinnerettede tiltak.

Overføring av kompetanse er en helt nødvendig del av bistanden, men det må skje i respekt for mottakerlandets kultur. Bistanden må ligge på et kompetansenivå som gjør det mulig for mottakerlandet å overta styringen med prosjektene og utviklingen.

Norge må som bistandsgiver stille krav til mottakerland når det gjelder respekt for menneskerettigheter, og hensyn til at det både skal være en demokratisk politisk utvikling i mottakerlandet. Dette er etter Venstres syn forutsetninger for at den statlige bistanden skal være formålstjenlig fordi varige resultater av bistanden forutsetter en demokratisk utvikling. En viktig del av norsk bistand er å bidra til nasjonsbygging og styringskompetanse.

Men Norge må også stille krav til seg selv som giver av bistand. Når målet er hjelp til selvhjelp er det grenser for hvor langt giverlandet skal styre bistanden. Mange mottakerland er unge stater, og det undergraver disse statene dersom norske bistandsorganer søker å etablere et myndighetsområde direkte i mottakerlandet. I stedet må bistanden organiseres i et tillitsfullt samarbeid med nasjonale myndigheter. Så langt det er mulig må landets egne innbyggere ansettes i prosjektene. Bistanden må primært gis av hensyn til utvikling i mottakerlandet, og ikke for å fremme giverlandets eksportindustri.

Gjeldslettelse

Sanering av gjeld er kanskje det viktigste enkelttiltak som kan gjøres for å øke de fattigste landenes muligheter til en bedre framtid. Flertallet av dem er tynget av en gjeldsbyrde som i stor grad blokkerer for en positiv utvikling. Norge må gjennom en omforent løsning med andre kreditorer arbeide for sletting av u-landenes gjeld, parallelt med krav til en omfordelingspolitikk i de aktuelle gjeldstyngede landene. Norge må arbeide aktivt overfor Pengefondet (IMF) og Verdensbanken for å få disse med på aktive gjeldslettetiltak, særlig overfor lavvelferdsland. Det bør vurderes å legge disse to institusjonene mer direkte under FN. Stemmegivningen i Verdensbanken bør gjøres offentlig. Norge må arbeide for at norske bistandsprinsipper blir retningsgivende for IMF og Verdensbankens arbeid. Særlig viktig er det at institusjonene ikke foreskriver lik medisiner for alle land, også når de skal bistå fattige land. I prinsippet burde det enkelte land selv kunne definere sine problemer, mens IMF og Verdensbankens rolle ble avgrenset til rådgivning og eventuell kompetansetilførsel.

Miljøkrav og krav om demokrati og respekt for menneskerettigheter må i større grad enn i dag legge premissene for både Pengefondets og Verdensbankens prioriteringer.

Handel

For Venstre er det en klar erkjennelse at økonomisk vekst er helt nødvendig i deler av verden der grunnleggende behov ikke er dekket. Utfordringen er å få til denne økonomiske veksten uten å ødelegge miljøet. Det er bare mulig dersom den rike del av verden bruker en mindre del av jordens naturressurser og miljø, og ved at kapital distribueres etter prinsipper om å fordele investeringer mer rettferdig.

For å få til dette må verdens fattigste land få større innpass på verdensmarkedet. Verdens fattige må få tjene penger. Verdens Handelsorganisasjons unntak for fattige land må få reell betydning. Dette innebærer at lavvelferdslandene i realiteten selv får velge hvor mye de vil

åpne sine økonomier overfor verdensmarkedet. Samtidig skal deres produkter være garantert innpass på verdensmarkedet.

Norge må arbeide for opprettelsen av et prisfond, der land som slutter seg til fondet får erstatninger når prisene på deres varer blir urimelig lave.

Norge må i større grad enn i dag åpne sine grenser for varer fra verdens fattigste land.

Befolkningsveksten

Den sterke befolkningsveksten fremstår, ved siden av andre miljøtrusler, som den fremste trusselen mot levekårene for verdens mennesker. Tiltak for å dempe befolkningsveksten er et akutt behov. Det er avgjørende at befolkningsveksten sees i et bredt perspektiv. Alle mulige virkemidler som befolkningsplanlegging, økonomisk og sosial utvikling, bevisstgjøring om familieplanlegging må sees i sammenheng. Bedre levekår i u-landene er en forutsetning for at befolkningsveksten skal kunne reduseres.

De globale miljøtruslene

En rekke nasjonale og regionale miljøproblemer summerer seg til globale trusler mot menneskehetens eksistens. Disse truslene kjennetegnes ved at de enten utgjør en direkte fare for mange menneskers liv og helse, eller de svekker ressursgrunnet for produksjon av mat og dermed menneskenes muligheter til å overleve.

En stor miljøtrussel er faren for en klimaforandring som følge av oppheting av atmosfæren.

De viktigste virkemidlene for å unngå en klimaforandring er å få til en reduksjon av utslippene fra bruk av fossile brensler og utslipp av andre klimagasser. Økonomiske virkemidler, f.eks. i form av en internasjonal CO₂-avgift må taes inn nasjonalt, eventuelt innkreves av FN.

En betydelig bidragsyter til klimaskadelige utslipp er det store omfanget av transport av gods og mennesker over hele kloden. Å få inn miljøkostnadene i regnskapet for de store transportmengdene vil kunne tvinge fram en effektivisering og endring av transportbehov. Det er en kollektiv oppgave for verdenssamfunnet å verne det biologiske mangfoldet både fordi det er av betydning for den økologiske balansen i naturen som alle er avhengige av, men også fordi arter kan være av uanet økonomisk verdi for menneskets evne til å nyttiggjøre seg naturressursene.

Det er viktig at ikke eiendomsretten til det genetiske mangfoldet ender på noen få hender.

Norge må i internasjonale fora arbeide mot at store selskaper får patent på genetisk materiale som finnes fra naturens side hos planter, dyr og mennesker. I de tilfeller hvor patenter på oppfinnelser innen for eksempel kornarter gis, må bevisbyrden speiles slik at det er selskapet som ønsker patent som må føre bevis for at dette er en ny oppdagelse.

Skal menneskeheten brødføes, må det internasjonale samfunn sette inn store ressurser på å stanse forørkingen og jorderosjon. Dette krever god kollektiv forvaltning av vannressurser på regionalt nivå, og at verdenssamfunnet lykkes i å hindre klimaendring.

Verdenshavene er et livsviktig spiskammers for menneskeheten. Fisk- og sjødyrbestander trues av både overbeskatning og forurensning. Det må opprettes et internasjonalt forvaltningsorgan som kan sette i verk tiltak i de havområder som i dag ikke er under en forsvarlig forvaltning, enten fordi myndighetsområdene er uavklart, eller fordi aktuelle myndigheter driver uansvarlig forvaltning. FN bør ha den sentrale rolle i forvaltningen av ressurser utenfor 200mils-sonen, og bør tildeles direkte forvaltningsmyndighet over ressursene i Arktis og Antarktis.

Den omfattende atomkraftindustrien etterlater udetonerte miljøbomber til etterslekten ved de mengder radioaktive avfallsstoff som ikke brytes ned i overskuelig framtid, og som det heller ikke finnes tilfredsstillende lagringsmuligheter for. Norge må internasjonalt arbeide for at verdens energiforbruk i mindre grad baseres på atomkraft, og arbeide for sikkerhetstiltak og varslingsystemer.

Den militære bruk av atomkraften utgjør en permanent trussel, mer i form av faren for ulykker og lekkasjer, enn i form av faren for at atomvåpen faktisk brukes i en væpnet

konflikt. Derfor er det et mål å bygge ned verdens atomvåpenarsenaler. Prøvesprengning av atomvåpen må forbys. Bruk av og trussel om bruk av atomvåpen er en forbrytelse mot menneskeheten. NATOs militære strategi må gjøres uavhengig av den avskrekkende atomstyrken og trussel om førstebruk av atomvåpen.

Borger og verdensborger

Hverken fattigdomsproblemene eller de globale miljøproblemene kan løses - med den kunnskap vi har i dag - uten at den rike verden gjennomgår store forandringer i sitt forbruksmønster. Den nasjonale politikk Venstre fremmer har som mål å få norsk ressursbruk mer i samsvar med en rettferdig fordeling av verdens ressurser, og en produksjon som er mer i pakt med naturens tåleevne. Selv om dette målet kan virke langt unna, gis det ikke noe annet sosial-liberalt prinsipp som rettesnor. Vi må gå de små stegene i riktig retning. Går stegene i gal retning, kommer målet ut av sikte.

Venstre vil endre kurs for Norge. Men selvbildet er ikke et Norge som er foregangsland i forhold til andre lands bestrebelser. Vi ønsker et Norge som en ansvarlig og aktiv partner i verdenssamfunnet. Som norske borgere er vi også verdensborgere. Gjennom politiske handlinger både i det nasjonale og lokale fellesskap må vi ta et globalt medansvar.